

Vlastivedný Zpravodaj Levického okresu č. 4, 1968

OBSAH :

ČLÁNKY

Viera Valentová:	Ľudový odev v Tekove	s. 3-7
Jozef Melicher:	O dvoch urbároch obce Hronské Kl'áčany	s. 8-9
Ján Hudzovič:	Vývoj školstva v Leviciach	s. 9-13
Jozef Melicher:	Kto bol Martin Čulen	s. 13-15
	Viete že ...	s. 15

MATERIÁLY

Michal Korentsy-Karol Sándor:

Stručný prehľad písomností mesta Levíc s. 16-20

Peter Tesák: **Obuv pre domobranecké prápory** s. 20

LITERATÚRA **Náš región v nových publikáciách** s. 21

ZPRÁVY

Stanislav Ižold: **Stav písania obecných kroník v Levickom okrese**
s. 22

Jozef Melicher: **Nezabudnime na jubileum!** s. 22

ČLÁNKY

EUDOVÝ ODEV V TEKOVE

VIERA VALENTOVÁ

Tam, kde sa tok Hrona stáva pomalším a opúšťa horné Pohronie, aby nastúpil jednotvárnu cestu po rovine, leží jedenásť obcí, ktoré si dodnes zachovali svojráznu kultúru a ich ľudový odev pre svoj špecifický charakter vzbudzuje obdiv. Sú to obce Starý Tekov, Hronské Kľačany, Hronské Kosihy, Čajkov, Nová Dedina, Gondovo, Veľké Kozmálovce, Rybník, Podlužany, Tlmače a Opatová. Všetky tieto obce patrili do bývalej Tekovskej župy so sídlom v Zl. Moravciach.

Menované obce sa rozkladajú na rovine, iba zo severovýchodnej strany sa za nimi tiahnu pahorky Štiavnického pohoria s úrodnými vinicami.

Prírodné podmienky určili zamestnanie obyvateľstva tohto kraja, ktoré sa od dávnych čias zaoberalo chovom dobytka, roľníctvom, vinohradníctvom, furmančinou a námeznými poľnohospodárskymi prácami.

V druhej polovici 19. storočia pôda patrila uhorským magnátom a miestnym boháčom, preto chu-

Zimný sviatočný odev žien z konca 19. storočia
— rekonštrukcia —

(Foto: Batelová, r. 1956)

doby tu bolo dost, čo sa aj odrazilo v odevu, ktorý bol v tejto dobe skromný, bez nápadných ozdôb, jednoduchý v strihu a materiáli.

Za bývalej ČSR zvyšuje sa síce racionalizácia hospodárenia na týchto dedinách, ale obrábanie zeme nestačí vyživiť početné rodiny. Zbožie je lacné a preto tunajší obyvatelia musia hľadať vedľajší zárobok. Časť obyvateľstva odchádza za prácou do Ameriky, časť sa živí námeznými prácami a chodia pracovať ako robotníci na stavby. Z cudziny posielajú peniaze, ktorými sa splácajú dlžoby a stavajú nové domy. Po čase sa vracajú domov oblečení už po mestsky.

Ženy z týchto obcí sú tiež zárobkovo činné. Pretože je tu dobrá úroda kukurice, chovajú si husi, ktoré upečené chodia predávať na okolité trhy. Pri týchto príležitostiach v meste dostávajú sa do styku s továrenskými textíliami, ktoré si kupujú za utŕžené peniaze.

Na základe vývoja hospodársko-spoločenských podmienok prekonal ľudový odev v tekovskej oblasti svoj vývoj a to v materiáli, strihu i výzdobe. Pokiaľ koncom 19. storočia základný materiál na zhotovenie odevu bolo domáce plátno, po prvej svetovej vojne sa už temer úplne upúšťa od domácich materiálov i pri zhotovovaní pracovného odevu. Priemyselne zhotovené látky vyžadujú i strihové iné stvárnenie, a tak vznikajú nové odevné súčiastky základných strihov, šité strojom.

Ručnú výšivku, ktorá bola síce nepatrná aj v minulosti, nahrádzujú úplne kúpne cetky, „šiky“, stuhy a blingáče. Pri stvárňovaní odevu veľkú úlohu zohral šijací stroj, ktorý zásluhou výhod pri kúpe (na splátky) sa dostáva na tieto dediny.

Po oslobodení roku 1944 v dôsledku industrializácie Slovenska a mechanizácie poľnohospodárstva mení sa tvár tohto kraja. Práca v továrňach a v Závode S. M. Kirova v Tlmačoch, v ľahkom priemysle v Leviciach a práca na poliach JRD zvyšujú životnú úroveň tunajšieho obyvateľstva. Zmenil sa spôsob bývania i stravovania. V každej obci je obchod dobre zásobený tovarom, okrem toho chodia tunajší obyvatelia na nákup do Levíc, s ktorými, ako aj s celým okolím, sú spojené autobusovou dopravou.

Kým odev mužov, pracujúcich doma i v priemysle, je temer úplne už mestský, odev žien si ponecháva ešte stále svojské odevné formy. Preobliekajú sa len tie ženy, ktoré odchádzajú preč z dediny, alebo pracujú ako úradníčky. Dnešný odev žien je v materiáli, výzdobe i v spôsobe nosenia prejavom bohatosti, „hrdosti“ a hospodárskej prosperity kraja.

Skladá sa z „košielky“ ktorá má priliehavé krátke rukávky, niekoľkých spodných sukní „sponíkov“, zhotovených z bieleho pamukového plátna, vrchnej

Súčasný zimný odev žien
(Foto: F. Hideg, r. 1948)

kartúnovej kvetovanej sukne, bohato do širokého pásu riasenej, ďalej zástery z toho istého materiálu a kvetovaného živôtika — „pručlíka“. Na chladnejšie dni si obliekajú ešte kvetovaný kabátik „lipitku“ a sveter. Keď idú do mesta, obliekajú si ešte kožušinový živôtik (imitácia tigroviny).

Vydaté ženy nosia na hlave čepiec a „ručník“. Čepiec si zhotovujú z bieleho mongolu, alebo zefíru, na všedný deň z prúžkovaného kanafasu. Pod čepcom majú upravené vlasy na „kont“. Slobodné dievčatá sa češú na jeden vrkoč a vo sviatok na „kosoru“. Na temene hlavy sa im blýskajú ozdobné hrebene. Účesom sa líšia slobodné od vydatých žien.

K sviatočnému odevu si obúvajú čižmy a na všedný deň poltopánky alebo gumené čižmy. Sviatočný odev sa líši od všedného výzdobou a výberom materiálov. Na všedný deň sa nosí odev z praktických materiálov — kartúnu, plátna a vyzdobuje sa vyšívaním na stroji a našívaním krepinky, taftových a zamatových stúh. Odev na sviatok zhotovujú predovšetkým z brokátu, saténu, zamatu a ozdobujú ho lesklými, sklenenými korálikami, blingáčmi a kvetovanými stuhami. Tieto odevné súčiastky sa nedajú prať, a preto pri poškodení strácajú hodnotu sviatočného odevu. Sú nepraktické a nehygienické. Väčšinou sa nosia dlhé roky bez toho, že by sa prali a v prípade, že sa majiteľke už nehodia vzhľadom na vek, predáva ich alebo

sa dedia. Sviatočný odev je dnes veľmi nákladný. Stojí 2000 až 3000 — Kčs, preto táto skutočnosť sa stáva hlavným momentom pri upúšťaní od neho.

Ženský odev sa ešte v druhej polovici minulého storočia vyznačoval skromnosťou pri voľbe materiálu, výzdoby a malým počtom odevných súčiastok.

Skladal sa z rubáča „ramenného sponíka“ zhotoveného z domáceho plátna po celej dĺžke riaseného, ktorý bol základnou súčiastkou, nosenou na všedný deň aj vo funkcii vrchnej sukne. Na vrchnú časť tela si obliekali košeľu, „oplecko“ s „límcami“ vyšitými krížikovou výšivkou. Oplecko si šili ženy samé z domáceho plátna a okolo hrdelného výstrihu ráмили. Na oplecko ešte obliekali živôtik — „bruslík“ z kartónu alebo modrotlaču.

Zásterka bola čierna alebo fialová z farbiarčiny. Vrchná sukňa sa šila z čierneho glotu, „levestínová“ z farbiarčiny a na sviatok sa zdobila zelenou taftovou stuhou a strieborným šikom.

Cez hrud' si uväzovali ručník z farbiarčiny alebo na veľké sviatky biely, šifovaný, vyšívaný plnou a dierkovou výšivkou. Vtedy si obliekali aj bielu šifovanú sukňu, zvanú „geceľa“ či „opoňa“.

Na hlave nosili vydaté ženy spodný čepiec a vrchný tzv. „rohatý“ z „tylangru“. Vyšitú časť kupovali od pukanských žien alebo od Cigánok.

Na nohy si obúvali čižmy, v lete papuče, ale väčšinou sa chodilo až do novembra na boso. V zime sa nosili kožuchy, súkenné kabáty, zvané „klyte“ a plátenné odiedzky.

Pracovný odev od sviatočného sa podstatne nelíšil. Na všedné dni sa nosili obnosené sviatočné

Súčasný pracovný odev žien
(Foto Paul, r. 1950)

odevné súčiastky. Chudobná od bohatej sa líšila malými odtienkami výzdoby, ale hlavne menším počtom odevných súčiastok.

Kým ženský odev dožíva do dnešných dní v rôznych formách, mužský odev už po prvej svetovej vojne zjavne upadá. Muži nosia konfekciu. Pred 20—30 rokmi sa tu nosil menchestrový odev, ktorý mal sako s lemovanou fazónkou a bričky. Základnou súčiastkou je košeľa s „bránami“ (vyzdobená náprsenka), ktorá sa ešte kde-tu nosí na sviatok. Je ušitá z domáceho pamokového plátna a náprsnú časť „brány“ má vyzdobenú našitými stuhami „vyšívaním“ a zámikmi. Zapína sa radom modrých gombíkov. K tomu odevu sa nosil klobúk s vysokou homôlkou a krátkou strechou, vyhnutou smerom dohora.

Na nohy si obúvali čizmy, v lete chodili bosí.

V druhej polovici 19. storočia bol aj odev mužov iný. V lete nosili plátennú doma tkanú košeľu, široké nohavice „gete“ a papuče bez päty. Na hrdle čierny ručník a na gate si prepásali zásteru z farbiarčiny.

V zime nosili čierny súkenný odev, podšitý bielym flanelom. Keďže tento odev bol drahý a muži mali len jeden, nosili ho na všedný deň obrátený na bielu stranu a vo sviatok naopak. K súkennému ako aj k letnému odevu nosili „lajblík“ ozdobne šnurovaný a tromi radmi gombíkov vyzdobený. K súkennému odevu sa nosili čizmy, do práce bagance.

Dievka v súčasnom sviatočnom odevu
(Foto: F. Hideg, r. 1948)

Súčasný pracovný odev žien
(Foto: Batelová)

Ako vrchný odev im slúžili v zime do práce haleny a „medové kožuchy“. Za bývalej ČSR sa začali nosiť trištvrtové kabáty s dvojitým zapínaním, podšité vatelínom. Hlavu si pokrývali klobúkom „širákom“ s dvojitou strechou vysunutou hore a v zime baranicou. Mládencom za klobúkom nesmelo chýbať „pero“ ako znak mládenectva.

Detský odev, pokiaľ sa naň pamätajú 60—70 ročné ženy, menovaných obcí bol rovnaký pre chlapcov a dievčatá. Nosili sukne šité vcelku až do 6 rokov. Výzdobou a líniou sú podobné ženskému odevu tých čias.

Tekovský odev za posledných sto rokov prekonal veľké zmeny a porovnávajúc dnešný odev s odevom pred prvou svetovou vojnou, zdá sa nám, že je odlišný. Tento dojem spôsobujú práve pestro kvetované materiály bohato riasené na krátkych sukniach a zásterách, kým v druhej polovici 19. storočia bol ráz tohoto odevu čierny, línia úzka. Na zhotovenie odevu sa v prevažnej miere používalo domáce konopné a bavlnené plátno a potom farbiarčina a glot. V zime súkno. V literatúre sa na čierny ráz tohto odevu poukazuje ako na maďarský vplyv. No výskum odevu v tejto oblasti ukazuje, že to bol viac moment finančný, ktorý v minulosti hral pri výbere materiálu veľkú úlohu. Modrotlač a glot boli v tejto dobe lacné a praktické. Okrem toho nemožno nebrať do úvahy aj tú skutočnosť, že v druhej polovici 19. storočia vznikli dielne levických farbiarov, ktorí pre tunajšie dediny robili jednofareb-

Nevesta v súčasnom svadobnom odevu s partou na hlave
(Foto: F. Hideg, r. 1948)

nú modrotlač s vysokým leskom fialovočiernej farby niekedy až úplne čiernej. Prvej hovoria „farbičková“ (pretože púšťa farbu), druhej zásterová, alebo vodová, pretože sa z nich šili ženské a mužské zástere. Zásterová farbiarčina mala vysoký lesk, čo farbiari dosiahli tým, že pred mangľovaním látku naškrobili a do škrobu nastrúhali stearín a loj. Týmto sa pri mangľovaní plátno vyleštilo len na roztečených lojových vlnách a pásoch, čo pôsobí dojmom moiré, alebo akoby po ňom tiekla voda (z toho „vodavou“). Smútočný odev bol zhotovený z farbiarčiny s bronzovým nádychom. Šili sa z nej aj detské sukničky, čelenky čepcov, kabátiky, ži-vôtiky a šatky na hrdlo.

Tunajší obyvatelia nazývajú niektoré odevné súčiastky maďarskými. Napr. čierne súkenné nohavice vyzdobené šnurovaním, alebo ženské tenké oplecko s „taclami“. Tento zjav pozorujeme aj v iných krajoch Slovenska, najmä tam, kde žijú v takej blízkosti dve národnosti, ako je to v Tekove. Obyvatelia z uvedených obcí totiž chodili, ako sme to uviedli, na námezdné práce na veľkostatky, kde prišli do styku s maďarským obyvateľstvom. Tento bezprostredný styk mal za následok, že sa do domáceho prostredia prinášali nové prvky, ktoré slovenské obyvateľstvo nazvalo maďarskými.

Podobný proces tu prebiehal pri úprave hlavy, kde sa dodnes papierovej imitácii, užívané miesto vlasov, hovorí „fizier“ (z maďarského füzér = šnúra, veniec), alebo „kosora“ dievčenská úprava hlavy na veniec, z maďarského „koszorú“. Úprave hlavy s fizierom predchádzal účes dopredu hladko sčesaných vlasov, silne namastených a vyformovaných do tvaru, ktorý neskôr dostal čierny papier alebo kožu zvaný fizier. Takáto úprava hlavy je vo svo-

jich prvotných formách všeobecnejší jav, pretože sa s ním stretáme aj v iných slovenských krajoch (Dobrá Niva, Polomka), a nemôže sa preto pokladať za vplyv maďarský alebo dokonca v ňom hľadať vplyvy turecké, ako sa to často robí.

Zarážajúce pri tekovskom odevu, ako pri rovinnom type odevu, je azda ešte tá okolnosť, že má veľmi málo výzdoby charakteru ručnej práce. V druhej polovici 19. storočia majú niektoré odevné súčiastky výšivkou vyzdobené niektoré časti, ako napr. manžetky „limence“ na ženských opleckách, manžeta na mužských košeliach, zásterách a pod. Táto výšivka je veľmi jednoduchá, najčastejšia krížiková, čiernej farby alebo tmavých odtieňov. Na mužskej košeli biela, a tým úplne nenápadná. Vo všeobecnosti je tu výšivka v tomto období účelová, pretože jej prvotná funkcia je upevňovacia, na rozdiel od súčasnej výzdoby, ktorá je čiste dekoratívna. Po druhej svetovej vojne prevláda tu úplne výzdoba z kupovaných cetiek, blingáčov, stúh, perál, šíkov, a výšivka šitá strojom.

Súvisí to s hospodárskymi podmienkami kraja. Tunajší obyvatelia v boji s okolitými statkármi o svoju existenciu, nemali čas na ručné vyšívanie, bohatú výzdobu a spracovanie domácich materiálov a preto ju tu proces vznikania nových kúpnych materiálov pomerne rýchly. Kúpny materiál sa vyznačuje mnohými praktickými vlastnosťami a hlavne šetrí časom, ktorý je potrebný na zárobok.

Tienistou stránkou prenikania tovarenských materiálov je, že rušivo zasiahli do farebnosti, ozdobnosti a čiastočne ovplyvnili aj strih. Tento rýchly proces nestačia esteticky zvládnuť a tak rozklad

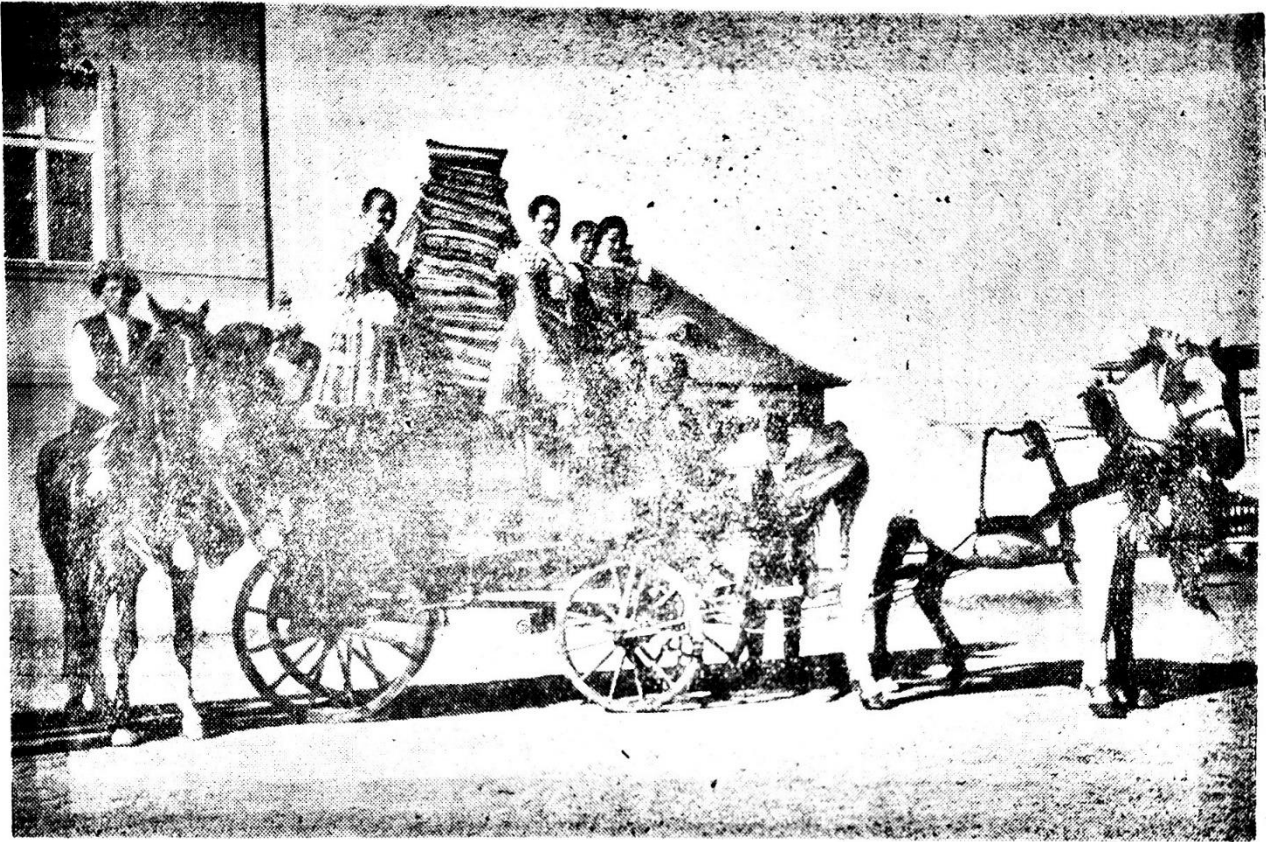

Súčasný „rohátý čepiec“ mladých žien
(Foto: archív ČTK)

vkusu nastáva už v období prenikania kapitalistických výrobných vzťahov vo forme individuálneho poľnohospodárskeho malo — a veľkopodnikania. Toto obdobie zotiera starobylosť odevu a poznačuje ho nivelizáciou a nevkusom, čo sa prejavilo napr. v skracovaní a rozšírení sukien nad koliená, znižovaním pásu, voľbou materiálu bez vzťahu k účelu,

zámenou vkusného a potrebného za drahé a honosné.

Dnes tekovský odev u strednej a staršej generácie žien dožíva, lebo mládež v školách a v priemysle sa ho už vzdáva, odnášajúc si iba obľúbenú farebnosť (ostrozelená, modrá, cviklovo červená) do svojho súčasného obliekania.

Prevážanie nevesty — „svadobného rúcha“

(Foto: Vojtech Batel)

O DVOCH URBÁROCH OBCE HRONSKÉ KLAČANY

JOZEF MELICHER

V pobočke Štátneho archívu v Nitre vo fonde Krajský súd v Komárne sa nachádza odpis urbáru obce Hronské Kľačany z roku 1769 a pôvodný urbár z roku 1787 s tlačenu predlohou a rukopisnými doplnkami. Urbáre podávajú obraz o živote obyvateľov obce takmer pred dvesto rokmi.

V tomto období uhorské zákony už poznajú urbáre ako základ pomeru medzi poddanými a zemepánom (1). Domnievame sa, že zverejnenie niektorých podstatných častí urbárov dokreslí obraz podriadenosti nielen Hronských Kľačan, ale i mnohých okolitých obcí voči panstvu Eszterházyovcov v Leviciach. K eszterházyovskému panstvu v 18. storočí patrili i tieto okolité obce: Starý Tekov, Hr. Kosiň, Podlužany, Gondovo, Horná Seč, Drženice a iné (2). V urbári z roku 1769 sa na viacerých miestach stretávame so zmienkou, že obyvatelia Hronských Kľačan svoje poddanské povinnosti vykonávajú „na spôsob druhým panským osadam“.

Urbáre majú veľký význam pre poznanie hospodárskych dejín obce. Boli vlastne podrobným súpisom pravidelných naturálnych i peňažitých dávok a povinností poddaných Hronských Kľačan voči vrchnosti — „gruntovnému pánovi“, t. j. voči dedičom grófa Eszterházyho. Upozorňujeme na ne najmä kronikárov a regionálnych historikov, ale i v pedagogickej praxi sa môžu uplatniť vhodne volené úryvky z nich.

Všetci obyvatelia Hronských Kľačan sa pokladali za tzv. „irečítých poddaných“, ako o tom svedčí deviaty bod urbáru z roku 1769. V druhom urbári z roku 1787 sa uvádza i zoznam všetkých poddaných a hofierov (3).

V druhej polovici 18. storočia dochádzalo k značnému uvoľňovaniu závislosti poddaných na zemepánovi. Preto nás neprekvapuje určitá mlernosť jednotlivých bodov. Poddanské povinnosti v predchádzajúcich desaťročiach boli zaiste prísnejšie, ako o tom svedčia urbáre iných obcí (4).

Keďže originálny text prvého urbáru sa nezachoval, máme k dispozícii iba veľmi nepresný odpis z roku 1847, v ktorom prevláda maďarský pravopis (sz, ny, cs), ale pritom nachádzame v ňom i slovenské písmená s mákčeňmi (napríklad v slovách: že, každú, dovažame a pod.); pri prepise jeho častí sme sa nemohli dôsledne pridržiavať všeobecne platných zásad o prepisovaní starších textov (5), a preto pre ľahšiu zrozumiteľnosť a čitateľnosť sme text hláskoslovne čiastočne upravili, ale stavbu viet a celkovú štylizáciu sme ponechali v pôvodnej podobe. Ukážky z druhého urbáru prepisujeme podľa spomínaných zásad.

Fotokópie obidvoch urbárov sú uložené v Okresnom archíve v Leviciach, kde ich možno záujemcom kedykoľvek poskytnúť.

URBÁR Z ROKU 1769

Íde o prvý kľačiansky urbár vôbec, pretože v jeho prvom i druhom bode sa zdôrazňuje, že „nijakého urbára aneb poradku nemame, ani sme ne-

mali, pro tu príčinu panštinu jedine podľa obyčaji starodávnej a potreby panskej sme vybavovali...“

Tretí a štvrtý bod poskytuje obraz o hospodárskom živote obce. Poddaní Hronských Kľačan obrábali 480 prešporských meríc (6) pôdy, panskú vinicu na stodvadsať kopáčov (7), z ktorej „vino dobré a obzvláštné rodiče vlastnom chotári máme. Krému od panstva desiatich zlatých na celý rok odkupujeme a árendujeme. Vo vlastnom chotári našom jest mlyn na dva kamene vystavený... Trhy chýrečné a mestá banské jakožto Štiavnica, Bátovce, Levice, Svätý Beňadik a Žarnovica v susedstve... od nás ležia, kde i úrody, statok a veci na predaj síce dobre odpredati a peniaze zatržiti môžeme“. V tomto bode sa ďalej konštatuje, že kľačiansky chotár často ohrožujú povodne: „... keď je močný rok alebo na pol hodiny od nás tekúca hronská voda sa vyleje a šiestu čiastku v roliach a lúkach našich zaleje a zamulí, ponevač pak osada naša a chotár na hradskej ceste štiavnickej a levickej jest ležiaca, keď sa vody vylejú alebo cesta jest blatná, furmanka a pocestní jak v roliach, tak i v lúkach nám velikú škodu zapríčiňujú“.

O povinných furmankách sa v urbári hovorí, že „... ako potreba donáša a panstvo nám prikáže, vedľa potreby a vlády jedného každého gazdu, kedy s dvoj, kedy s troj, kedy aj štvor-záprahu panštinu vykonáva“.

Povinné dodávky upravuje siedmy bod: „Od pameti našej jak predkovia naši, tak tiež i my deviatok z vína a z obilia všelijakého panstvu dáme. Z barancov ale jedine desiatok... odmieňame.“

Urbár podpísali zástupcovia obce: Jozef Oravec, richtár a Juraj Guliaš, Juraj Trhan a Ján Bakaj, prisázní.

URBÁR Z ROKU 1787

Z tohto urbáru vidno, že zrušenie nevoľníctva Jozefom II. v roku 1785 nijako nenarušilo feudálne vlastníctvo pôdy, ani nezasiahlo do podstaty feudálneho vzťahu medzi zemepánom a poddaným. Ako vidieť z ôsmeho punktu urbára, zostalo dokonca i trestanie poddaných palicovaným.

Celé hospodárenie na zemepánskych majetkoch sa i naďalej zakladalo na robotnej povinnosti poddaného ľudu. V Kľačanoch sa podľa tretieho punktu tohto urbáru robotovalo koncom 18. storočia už iba jeden deň v týždni: „Jeden každý poddany od jedného každého sedlackeho gruntu bude svemu gruntovnému panu v jednom každom týždni jeden celý deň slúžiť, to jest: od vychodu až do zapadu slnka s dvoma dobytkami a so svojim vozom, v čas oračky so štyrmi dobytkami so svojim pluhom alebo branou... Jeden každý hoffer (8), ktorý svoj dom ma, povinný bude svojmu gruntovnému panu za osemnásť dní cez rok, ktorý ale dom nema, za dvanásť dní robotu pešiu vykonávať“.

Veľmi zatažovali poddaných tzv. dlhé furmanky, pomocou ktorých si zemepán zadarmo zaistoval dovoz potrebných vecí a materiálu ako napr. dovoz

soli, dreva, kamenia na stavby a pod. Z urbáru vidno, že furmanky trvali obyčajne niekoľko dní a boli spojené s veľkými nákladmi zo strany poddaných roľníkov: „Mimo predmenovanej obyčajnej roboty povinni su poddani svemu gruntnemu panu každoročne jedenkrát na jednu ďaleku furmanku s vozom ist..“

Piaty punkt upravoval **povinné dodávky** — **deviatky** z poľnohospodárskych produktov i z vína: „Od všetkých zemských užitkov (pomimo tých, ktoré v zahradách pri dome súcích vyrastu) rovným spôsobom a i v tom roku splodených barankov, kozlenec a včelnych košov neb klatov povinen jest poddany devatek in natura, v svem urodu dati...“

Osmy bod síce zakazuje **telesné tresty**, ale pritom pripúšťa, že sedliaka, ktorý by sa ani po dlhšej dobe nepolepšil, „tak techdy takoveho i na tele trestati bude potrebné... jestli silna a zdrava osoba bude... s uderenim štyriadvadsať palic, ženskej pak pohlavi osoba taka zvitanim tolko korbačuv ma biti trestana... Když poddanemu na pansku robotu se zakaže, a tenže skrže svou nedbanlivost ju zameška, techdy zvitanim dvanact palic nech je trestany.“

Deviaty bod hovorí o voľbe obecného **richtára**, **notára** a **prísazných**. Na richtársky úrad panstvo navrhovalo troch kandidátov, „z ktorých obec jedneho pri pritomnosti panskeho officira slobodne vyvoli...“

Urbár uzatvára „**Osady Garam Kelecsény Urbárska Tabella**“, ktorá okrem zoznamu poddaných a hofierov obsahuje aj výmeru pôdy, počet poľno-

hospodárskeho zvieratstva a rozpis povinných ročných dávok.

P O Z N Á M K Y

1. Zákon z roku 1723, z. čl. 18, § 4 a zákon z roku 1729, z. čl. 35, § 2.
2. Richard Marsina — Michal Kušík: Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku I., SAV, Bratislava 1959, str. 164.
3. V zozname poddaných sa stretávame s menami: Kupčov Ďuro, Bakaj Jano, Slušný Ďuro, Trhan Mišo, Mičo Jano, Štipka Andráš, Lukáč Jano a i. Medzi hofiermi čítame mená: Chmelo Števo, Boženica Mišo, Chalbavý Jano, Stopák Mišo, Husár Jano a i. Pretože hofieri boli príslušníkmi dedinskej chudoby, nevlastiaci pôdu (často ani dom), nádenníci na veľkostatku a želiari, neboli k obci viazaní ani pôdou ani domom a pracovná príležitosť ich neskoršie zaviedla do iného kraja, ich potomkov v obci už takmer nenachádzame. Terajší obyvatelia obce sú z väčšej časti potomkovia tzv. írečítých poddaných.
4. Karol Rebro: Urbárska regulácia Márie Terézie a poddanské úpravy Jozefa II., SAV, Bratislava 1959, str. 394.
5. Richard Marsina — Michal Kušík: Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku I., SAV, Bratislava 1959, str. 37.
6. Prešporská merica — okolo 1200 štvorcových siah alebo 918 m².
7. Pôda na jedného kopáča — 94 štvorcových siah.
8. Hofier — príslušník dedinskej chudoby, ktorý nevlastnil pôdu.

VÝVOJ ŠKOLSTVA V LEVICIACH

JÁN HUDZOVIČ

Bohatá história Levíc je úzko spätá aj s dejinami levického školstva, ktoré prispievalo svojím dielom k starej sláve mesta. Najstaršie dejiny nášho školstva, tak ako začiatky samotnej histórie mesta, strácajú sa v šere dejín. Množstvo vojnových plienení, ktoré v minulosti pustošili naše mesto, spôsobilo, že sa mnohé staré dokumenty k dejinám mesta i k vývoju školstva v Leviciach nezachovali.

Prvá písomná zpráva o existencii školy v Leviciach pochádza z roku 1657 (1). Pravdepodobne išlo o jednotriednu **farskú školu**, vydržiavanú čiastočne mestom a tiež aj držiteľom levického hradného panstva. Dátum vzniku jednotriednej školy ťažko určiť, možno sa však domnievať, že už v období vlády rodu Levických v 14. stor. táto škola existovala.

Podľa zápisu v Canonica Visitatio už pred rokom 1690 bola v Leviciach založená **chlapčenská škola** (ako rím.-kat. škola). Z údajov uvedených v Canonica Visitatio vyplýva, že to bola škola malá, vyučoval v nej len jeden učiteľ — Štefan Nagy. Až v roku 1755 sa škola rozširuje na dvojtriednu. Súčasne sa na budove školy robili aj menšie stavebné úpravy (urobila sa nová trstená strecha). V škole

vyučujú už dvaja učители, Jozef Radimszký a Ján Bobagy. Učiteľov školy platilo mesto. V roku 1713 učiteľ Rím.-kat. chlapčenskej školy v Leviciach Ondrej Szalkay mal plat 60 Frt a 12 meríc pšenice a od každého žiaka 1 Frt školného. Plat učiteľov v roku 1755 bol nasledovný: za každý rectorský pôst (kántorböjt) dostali 30 denárov za žiaka. (Do roka boli štyri rectorské pôsty.)

V roku 1812 sa škola rozširuje a premieňa sa na trojtriednu. V tom čase na škole pôsobili traja učители, z ktorých jeden bol aj organistom.

Po veľkom požiari v roku 1822, keď budova školy vyhorela, bola na pôvodnom mieste postavená nová poschodová budova, kde v roku 1824 otvorili **národnú školu** (nemzeti iskola). Stavba bola dokončená v nasledujúcom roku. V novej budove školy boli tri učebne, dve pre chlapcov a jedna pre dievčatá a byt riaditeľa. Kedy vznikla dievčenská trieda, nie je nám známe.

Zaujímavé je všimnúť si návrh platov učiteľov, ako ho uvádza kanonická vizitácia z roku 1829. Podľa spomínaného návrhu sa učители rozdeľujú na starších a mladších, na organistu učiteľa a učiteľa

dievčenskej triedy. V návrhu sa uvádzajú takéto platy učiteľov:

starší učiteľ	200 Frt
mladší učiteľ	160 Frt
organista učiteľ	140 Frt
učiteľ dievčenskej triedy	140 Frt

Učiteľom k platu prislúchalo ešte 6 siah dreva. Každý učiteľ chlapčenskej triedy mal dostať dvojizbový byt s komorou. Tento návrh platov učiteľov sa nere realizoval, zostal iba na papieri.

Národná škola mala v tomto čase 150 žiakov. Na obnovení školy po jej vyhorení mal veľkú zásluhu riaditeľ miestného gymnázia Ugróczy.

V roku 1852 sa otvára tretia chlapčenská trieda. Táto, pre nedostatok priestorov v budove vlastnej školy, bola umiestnená v piaristickom kláštore. Štvrtá chlapčenská trieda vzniká v roku 1859 a od roku 1862 organista učiteľ nebýva v školskej budove, lebo z jeho bytu sa urobili ďalšie učebne.

Po adaptácii školskej budovy v roku 1867 sú v nej umiestnené všetky triedy chlapčenské a jediná dievčenská trieda. Táto zaniká v roku 1880, lebo sa vytvára samostatná dievčenská škola. Chlapčenská škola má potom štyri triedy a päť učiteľov. Rímskokat. chlapčenská škola v Leviciach existovala s malými obmenami až do roku 1944.

Zakladateľom osobitnej dievčenskej školy v Leviciach bol v 70. rokoch 19. storočia univ. prof. Imrich Szepesi, ktorý z lásky k rodnému mestu chcel v Leviciach založiť učňovskú výtvarnú školu (rajz és mintázó iskola), ale nakoniec zakladá dievčenskú školu a materskú školu. 28. novembra 1880 sa otvorili dve triedy dievčenskej školy a jedna trieda materskej školy. V nasledujúcich rokoch sa otvorili ďalšie triedy dievčenskej školy (1881 tretia, 1882 štvrtá, 1883 piata a šiesta trieda). Šesť tried dievčenskej školy bolo umiestnených takto:

1. trieda — osobitne v jednej miestnosti
- 2., 3., 4. trieda — spolu v jednej miestnosti
5. a 6. trieda — spolu v jednej miestnosti.

Prvou riaditeľkou dievčenskej školy bola Calasantia Zalka a po jednom roku ju nahradila Matilda Baross. Zalka, no najmä Natália Breunerová bojovali za utvorenie vyššej dievčenskej školy. Vzhľadom na to, že na gymnáziu mohli študovať iba chlapci, snažili sa vytvoriť školu, na ktorej by sa mohli vzdelávať aj dievčatá. Podporu našli u miestneho dekana Ladislava Báthyho, ktorý sa neskôr stal kanonikom a pre myšlienku vytvorenia vyššej školy pre dievčatá získal aj arcibiskupa Kolosa Vasszaryho, a tak sa v roku 1893 v Leviciach otvára meštianska dievčenská škola. V nasledujúcom školskom roku sa stala štvortriednou. Riaditeľom školy sa stal Ladislav Báthy. Učiteľský sbor tvorili milosrdné sestry a profesori levického gymnázia. Tak sa pod správu milosrdných sestier dostáva popri dievčenskej meštianskej škole aj dievčenská (ľudová) škola a materská škola.

V školskej budove okrem 8 učební boli aj kabinety, hudobná sieň a ubytovne milosrdných sestier. Materská škola má koncom 19. stor. 120 detí, pre ktoré urobili na školskom dvore detské ihriská. Od roku 1873 až do roku 1893 vydržia materskú školu levický ženský spolok Lévai Nőegylet.

Dievčenská ľudová škola je päťtriedna. Žiačky 1. triedy sa učia samostatne, žiačky 2. a 3. triedy spoločne v jednej miestnosti, podobne aj žiačky 4. a 5. triedy. Na oboch dievčenských školách sa vyučovali aj ženské ručné práce. Počet žiačok dievčenskej ľudovej školy sa pohyboval okolo 250. Štvortriedna meštianska škola mala 90 — 100 žiačok. Vyučovacím jazykom v oboch školách bol maďarský.

V štúdiu kalvínskeho seniora v Leviciach Pavla Czeglédého (2), prednesenej na zasadnutí severonitrianskej ref. cirkvi v roku 1963, odvolávajú sa na knihu Karola Kissa (Monografia vázlatok a barsi ref. esperesség multja s jelenéből, 1879) sa uvádza, že na začiatku 17. storočia bolo v Leviciach kalvínske gymnázium. Podľa rozhodnutia kalvínskeho koncilu z r. 1619 sa nariaďuje v Leviciach učiť syntax, poetiku a výklad heidelbergského katechizmu. Učitelia tejto školy sa nazývali rectorami a dochádzali z vysokej školy v Šárospataku. Kalvínske gymnázium sa nachádzalo v priestore i dnes známom ako „Kálvinudvar“ - Kalvínsky dvor (dnes na tomto mieste stojí obchodný dom Tekov).

Nižšie gymnázium sa otvára v Leviciach 1. novembra 1815. Vyučovanie sa začína 15. novembra a už v prvom roku existencie bolo v ňom zapísaných až 137 žiakov. V roku 1816 sa gymnázium rozšírilo na 6 tried. Prvým riaditeľom bol František Ugróczy.

Keďže v kraji nebola iná stredná škola, sústreďuje sa na levickom gymnáziu mládež z Tekovskej a Hontianskej župy.

Viedenská vláda zrušila levické gymnázium v roku 1850, no už v r. 1852 je znovuo tvorené a to ako štvortriedne. V roku 1881 sa premieňa na hlavné gymnázium. Do novej budovy v hradnej záhrade sa gymnázium sťahuje v roku 1886. Do konca I. svetovej vojny na levickom gymnáziu učili piaristi. V roku 1919 sa vytvára slovenské gymnázium s maďarskými pobočkami, miesto piaristov učili svetskí profesori. Maďarské triedy gymnázia zanikajú v roku 1926.

Po oslobodení sa pod vplyvom školských reforiem gymnázium premieňa na najvyššie ročníky (9.-11. ročník) jedenásťročnej strednej školy a neskôr na strednú všeobecnovzdelávaciu školu. V tejto podobe existuje dodnes.

Zákon XXXVIII z roku 1868, ktorý sa dotýkal ľudových škôl, vyšších ľudových škôl a učiteľských ústavov, určuje aj pre Levice založenie učiteľského ústavu. Otvorenie Maďarského kráľovského štátneho učiteľského ústavu v Leviciach bolo 1. októbra 1870 na Panskej ulici. Vyučovanie sa začalo 20. okt. 1870, dočasne, pokiaľ sa postavila nová budova učiteľského ústavu, v Kazyho dome na Panskej ulici (Uri utca). Prvým riaditeľom ústavu sa stal Ladislav Mikovits.

Po troch rokoch dočasného umiestnenia na Panskej ulici sa učiteľský ústav sťahuje do svojej vlastnej budovy na Námestie sv. Trojice (dnes je v tejto budove umiestnená osobitná škola). Popri triedach učiteľského ústavu sú tu umiestnené aj triedy cvičnej školy, ktorá bola dovtedy v budove evanjelickej školy.

V školskom roku 1882/83 je už levický učiteľský ústav štvorročný. Žiakmi učiteľského ústavu neboli

iba Levičania, ale školu navštevovali mladí ľudia aj zo vzdialenejších oblastí. Študovali tu žiaci z Budapešti, z Tekovskej, Hontianskej, Ostrihomskej, Gemerskej, Komárňanskej, Liptovskej, Nitrianskej, Prešporskej, Trenčianskej, Turčianskej a Zvolenskej župy, ako aj z žúp Békés, Bihar, Csongrád, Krassószörény, Moson, Pest, Szabolcs, Somogy, Sopron, Veszprém, Zala a Vas.

V období I. ČSR na levickom ústave študovali žiaci z celej republiky (3).

Zvýšený záujem o štúdium na učiteľskom ústave v Leviciach prinútil vedenie školy a mestskú radu zaoberať sa myšlienkou postavenia reprezentačnej budovy učiteľského ústavu. Plány sa realizovali v rokoch 1909 — 1911 a od škol. roku 1911/12 vyučovanie prebieha v novej budove na Kalvárii.

15. marca 1919 vzniká Československý štátny učiteľský ústav v Leviciach. Kampaň za zrušenie učiteľského ústavu v roku 1926 sa skončila neúspešne.

Po viedenskej dohode Ministerstvo školstva a národnej osvety v Bratislave premiestňuje Československý učiteľský ústav v Leviciach do Novej Bane a po jednoročnom pôsobení je zrušený. (4) V období maďarskej okupácie je v Leviciach Maďarské kráľovské štátne lýceum spojené s akadémiou pre výchovu učiteľstva. Po oslobodení 1945 sa v Leviciach zriaďuje Štátna učiteľská akadémia a Ústav na vzdelanie učiteliek materských škôl (ÚMŠ). Štátna učiteľská akadémia sa na zač. škol. roku 1950/51 pretvára na pedagogické gymnázium a 1. sept. 1953 na pedagogickú školu pre vzdelanie učiteľov národných škôl. Pedagogická škola pre vzdelanie učiteliek materských škôl sa otvára v šk. roku 1959/60. V súčasnej dobe poskytuje Pedagogická škola v Leviciach vzdelanie pre učiteľky materských škôl a pre budúcich vychovávateľov.

Vznik kalvínskej ľudovej školy nevieme podložiť presnými údajmi, ale už v 19. stor. táto škola existovala v Leviciach a nachádzala sa v budove bývalého kalvínskeho gymnázia. (5) Od roku 1911 je škola trojdielna, umiestnená v budove, kde bol predtým učiteľský ústav. Zanikla v roku 1944.

Prvá zmienka o evanjelickej škole sa nachádza v Okresnom archíve v Leviciach z roku 1845. Išlo o pokus a k utvoreniu došlo neskôršie. Evanjelická škola v roku 1871 čiastočne zaniká a budova školy sa prepúšťa cvičnej ľudovej škole vznikajúceho učiteľského ústavu. (6) Neskôr sa opäť obnovuje a existuje do vypuknutia I. svetovej vojny.

Po rozdelení židovskej náboženskej obce dochádza v roku 1874 k vybudovaniu židovskej školy, ktorá zahájila svoju činnosť v roku 1883. V roku 1933 je to škola trojtriedna, koedukovaná a vyučovanie prebiehalo v jazyku slovenskom a maďarskom. Židovská škola zaniká v školskom roku 1943/44 v dôsledku zvýšenej rasovej diskriminácie židovského obyvateľstva.

* * *

Po rozpade Rakúsko — Uhorskej monarchie sú Levice pripojené k novovytvorenej Československej republike. Levice, malé vidiecke mesto bez priemyslu, sú mestom na národnostnej slovensko-maďarskej hranici. V období I. ČSR v Leviciach i v celom okrese vzniklo množstvo nových škôl mater-

ských, ľudových, meštianskych a odborných. Vo výchove sa pokračuje i na školách, ktoré vznikli pred I. svetovou vojnou (Gymnázium, Učiteľský ústav).

Zaujímavý obraz levického školstva nám poskytuje prehľad škôl v Leviciach v roku 1933:

Materské školy:

1. Štátna slovenská materská škola, dvojtriedna, 60 detí.
2. Materská škola katolícka s vyučovacím jazykom maďarským, dvojtriedna, 100 detí.
3. Materská škola kalvínska, jednotriedna, 22 detí. (7)

Národné (ľudové) školy:

1. Štátna slovenská ľudová (národná) škola, päťtriedna, 465 žiakov. (8)
2. Rím.-kat. chlapčenská ľudová škola s vyučovacím jazykom maďarským, päťtriedna, 256 žiakov. (9)
3. Rím.-kat. dievčenská škola s vyučovacím jazykom maďarským, päťtriedna, 484 žiakov. (10)
4. Kalvínska ľudová škola koedukovaná, s vyučovacím jazykom maďarským, trojtriedna, 115 žiakov. (11)
5. Židovská ľudová škola koedukovaná, s vyučovacím jazykom slovenským a maďarským, trojdielna, 123 žiakov. (12)
6. Cvičná škola Čsl. štátneho učiteľského ústavu v Leviciach, trojtriedna, s vyučovacím jazykom slovenským, 89 žiakov. (13)

Meštianske školy:

1. Štátna meštianska škola, trojročná, 15 tried, koedukovaná, s vyučovacím jazykom slovenským a maďarským. (14)
2. Rím.-kat. meštianska škola dievčenská, trojtriedna, s vyučovacím jazykom maďarským, 109 žiakov. (15)
3. Pri štátnej meštianskej škole bol zriadený jednoročný kurz meštianskej školy s vyučovacím jazykom maďarským a slovenským. (16)

Ostatné školy:

1. Učňovská škola v Leviciach (17)
2. Obchodná učňovská škola v Leviciach (18)
3. Gymnázium (19)
4. Československý štátny koedukovaný učiteľský ústav (20)

Popri týchto školách existoval v Leviciach od roku 1912 do roku 1932 jednoročný priemyselnobchodný kurz pre ženy. Vytvorili ho milosrdné sestry. Kurz bol znovu obnovený v roku 1939, ale už ako dvojročný. Zaniká v roku 1944. (21)

Zvýšený počet žiakov gymnázia a snaha rodičov poskytnúť svojim deťom vyššie vzdelanie vynútili si vytvorenie chlapčenskej meštianskej školy v Leviciach. Vyučovanie sa malo začať v roku 1914, ale blížiaci sa začiatok I. svetovej vojny a zhoršené hospodársko-spoločenské pomery neumožňujú otvorenie školy. Pravidelné vyučovanie sa začalo až

1. októbra 1923. (22) Táto trojtriedna škola bola spočiatku umiestnená provízorne a až v roku 1930 sa meštianskej škole odovzdala novopostavená budova (dnes je v nej umiestnená SVŠ a SEŠ pre pracujúcich). V rokoch maďarskej okupácie meštianska škola sa stáva štvortriednou a má 11 tried maďarských a 4 triedy slovenské. Počet slovenských tried sa postupne znižoval a školským rokom 1941—42 slovenské oddelenie bolo zrušené. V tomto čase sa pri meštianskej škole vytvára trojtriedna nižšia ženská škola „nöipari iskola“ — felsőruhavarró szakosztály“. Po oslobodení štátna meštianska škola má 12 tried s vyučovacím jazykom slovenským.

Po vzniku I. ČSR levické základné školstvo malo vyučovací jazyk maďarský. Vzniká potreba vytvoriť slovenské základné školstvo. Takto dochádza k vytvoreniu štátnej ľudovej školy, ktorá bola päťtriedna, koedukovaná, s priemerným počtom 400—500 žiakov. V čase maďarskej okupácie sa mení na štátnu maďarskú ľudovú školu.

Z uvedeného prehľadu vidieť, že v minulosti sa v Leviciach popri základnom školstve rozvíjalo aj školstvo stredné a odborné. Keďže v tomto období prevláda v meste maďarský živel, vyučuje sa tu popri slovenčine aj v maďarčine. V podstate všetky uvedené školy sa udržali v Leviciach až do príchodu Sovietskej armády koncom roku 1944.

* * *

Po oslobodení 20. decembra 1944 sú Levice znovu pripojené k Československej republike. Pre riadenie života v oslobodenom meste vzniká 1. januára 1945 Československá vojenská a politická správa v Leviciach. Školské a osvetové záležitosti riadi Československá školská správa. Vedúcim tohto ojedinelého orgánu bol Marek Slušný, predtým učiteľ Rím.-kat. ľudovej školy v Kľačanoch. Československá školská správa prevádzala súpis majetku škôl a snažila sa zabrániť rozkrádaniu tohto majetku. Vyhotovila súpis zamestnancov všetkých škôl oslobodenej časti Levického okresu. (23)

Po príchode členov ONV do Levíc preberá tento revolučný orgán ľudovej moci po 20. februári 1945 aj školstvo. Vedením školského odboru ONV poverili Jána Zamboja, ktorý sa potom stal školským inšpektorom v Leviciach. (24)

Vojnové udalosti nepriaznivo pôsobili na školstvo celého okresu najmä po materiálnej stránke. Dlhšia príprava Sovietskej armády na započatie jarnej ofenzívy a silné boje s Nemcami zanechali väčšinu školských budov značne poškodených. Školské objekty na území bývalého Levického okresu boli poškodené v hodnote viac ako 10,000.000 Kčs. (25)

Základné školstvo zaznamenalo po oslobodení prudký rozvoj. V roku 1945 boli v Leviciach 2 národné školy s 20 triedami a jedna stredná škola s 12 triedami. Príchod nových obyvateľov do Levíc si vynútil rozrastanie základného školstva. V škol. roku 1948/49 sa zahájilo vyučovanie v druhej strednej škole, v 1950/51 sa vytvorila stredná škola s vyučovacím jazykom maďarským a v škol. roku 1961/62 sa utvorila tretia ZDŠ. Aj keď sa postupnou reorganizáciou a otváraním nových škôl v okolí Levíc odškoliť niektoré obce z Levíc (Hronské Kľačany, Podlužany, Kalná, Vyšné nad Hronom, Dolná

Seč), predsa sú dnes v Leviciach štyri základné deväťročné školy.

Umiestnenie škôl v Leviciach bolo v predchádzajúcom období veľmi zlé. Iba jedna školská budova vyhovovala po oslobodení požiadavkám školy. Ostatné budovy boli schátralé, staré, nevyhovujúce. Od oslobodenia sa vybudovali v Leviciach dve základné deväťročné školy so 40 učebňami. Dve budovy dostali generálnu opravu v náklade 1,500.000 Kčs. Situácia v umiestnení základných škôl sa týmto podstatne zlepšila, ale aj tak sa ešte dnes v Leviciach vyučuje na dve smeny.

Po oslobodení sa z výberových škôl v Leviciach znovu otvorilo gymnázium a učiteľská akadémia. Náš okres nemal ani jednu poľnohospodársku školu. V školskom roku 1948/49 sa presťahovala z Košíc do Levíc Vyššia poľnohospodárska škola, neskôr premenovaná na Strednú poľnohospodársku technickú školu v Leviciach, ktorá vychováva budúcich pestovateľov a meliorátorov. Poľnohospodárske odborné učilište pre prípravu budúcich opravárov traktorov vzniklo v roku 1959/60. Učňovský dorast pre ostatné profesie vzdeláva Učňovská škola v Leviciach. 1. sept. 1960 bola v Leviciach zriadená Stredná odborná škola pre pracujúcich s odborními všeobecná ekonomika, pozemné stavby a strojárnská technológia. O žiakov s nižšími vzdelávacími schopnosťami sa stará osobitná škola, ktorá bola otvorená v roku 1949.

Za uplynulé dve desaťročia sa v Leviciach postavili nové školské budovy pre SPTŠ, Poľnohospodársku učňovskú školu, Učňovskú školu a objekty internátov SPTŠ a PUŠ, objekty pre spoločné zariadenie jasle — materská škola. Levické školy I. cyklu riadi Odbor školstva ONV v Leviciach, školy II. cyklu podliehajú Odboru školstva KNV v Bratislave.

Plán rozvoja školstva a kultúry okresu Levice do roku 1970 predpokladá otvorenie ďalších zariadení predškolskej výchovy a zníženie smennosti vyučovania na základných deväťročných školách. Zo škôl II. cyklu treba spomenúť vytvorenie Strednej ekonomickej školy v Leviciach už v škol. roku 1967/68, perspektívne sa uvažuje o odbornom učilišti bavlnárskeho kombinátu, prípadne o zriadení ďalších stredných škôl.

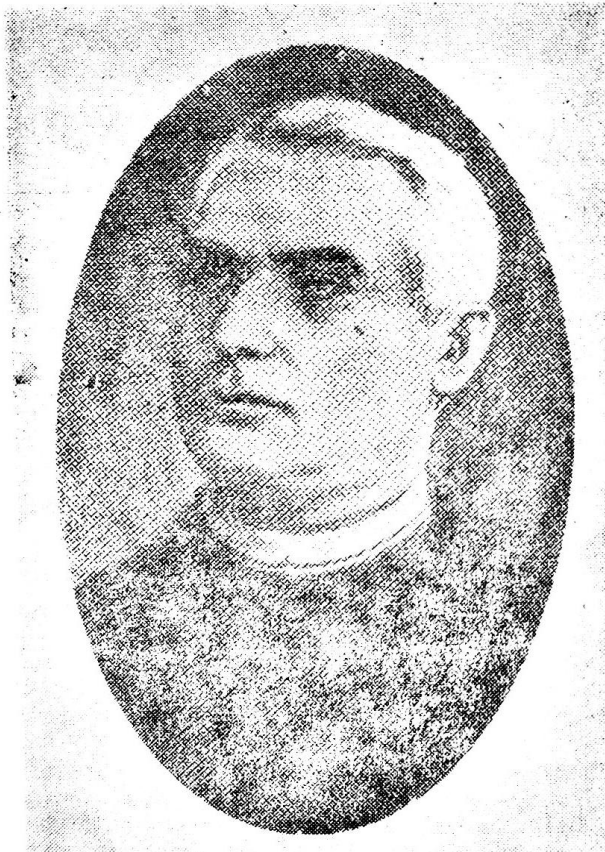
P O Z N Á M K Y:

1. M. Korentsy: Požiare a protipožiarne opatrenia; Zpravodaj Levického okresu, 1967, č. 3, str. 25.
2. Czeglédy P., Lévai reformátusok három temploma, Az Északnyitrai Ref. Ker. Egyházmegye 1963. évi jegyzőkönyve, str. 24.
3. J. Hudzovič, História učiteľského ústavu v Leviciach, str. 62, rukopis.
4. Tamže, str. 41.
5. Czeglédy P., c. d., str. 24.
6. Bars vármegye, str. 175.
7. Strasser E., Lévai lexikon, str. 74.
8. Tamže, str. 74.
9. OA Levice (ďalej OAL), Fond štátna ľudová škola, neinventované.
9. Az Esztergom főegyházmegyei római katolikus iskolák története, Ostrihom 1896, str. 156 a n.

- OAL, Fond Magistrát mesta Levice, inv. č. 442, 483 a 484.
Strasser E., c. d. str. 74.
10. Az Esztergom..., str. 156 a n.
OAL, Fond škola milosrdných sestier, neinventované.
 11. Strasser E., c. d. str. 74.
 12. Tamže, str. 69 a 74.
OAL, Fond židovská ľudová škola, neinventované.
 13. Hudzovič J., c. d. str. 65 a n.
 14. Strasser E., c. d. str. 74.
OAL, Fond Štátna meštianska škola Levice, neinventované.
 15. Strasser E., c. d. str. 75 a n.
 16. Tamže, str. 75 a 98.
 17. Tamže, str. 75.
 18. Tamže, str. 75.
 19. OAL, Fond Gymnázium Levice 1815 — 1953.
 20. Hudzovič J., c. d. str. 28 a n.
 21. OAL, Fond škola milosrdných sestier, neinventované.
 22. OAL, Fond Štátna meštianska škola, neinventované.
Strasser E., c. d. str. 98—99.
 23. Hudzovič J., Začiatky verejnej správy v Leviciach, Nový život, 1964, č. 51—52.
 24. Kronika školského odboru ONV v Leviciach (strany nečíslované).
 25. Tamže.

KTO BOL MARTIN ČULEN?

JOZEF MELICHER, Pedagogická fakulta, Nitra

Málokto z našich čitateľov si uvedomuje, že na cintoríne v Čake je pochovaný prvý veľký praktický budovateľ a organizátor slovenského školstva, jedna z vedúcich osobností slovenského kultúrneho života v druhej polovici devätnásteho storočia — Martin Čulen.

Takmer dvadsaťročné pôsobenie na čakanskej fare bolo iba druhou, menej významnou etapou jeho života. Veď ta prišiel vyše päťdesiatročný, na-

silu vytrhnutý z funkcie direktora gymnázia v Kláštore pod Znievom, vyhnaný od pedagogickej práce, od katedry profesora matematiky a fyziky. I keď sa k Levickému okresu viaže iba posledná časť jeho života, poznačená melanchóliou a čiastočnou rezignáciou, predsa pokladáme za potrebné zoznámiť čitateľskú verejnosť s profilom tohto národovca, ktorý nikdy nestrácal vieru v spravodlivejšiu budúcnosť a šťastnejší osud slovenského národa, s postavou rodoľuba, ktorý v čakanskej samote i v najhorších chvíľach veril, že „my budeme žiť i vtedy, keď ľudstvo azda nebude ani vedieť, že voľakedy žil akýsi Tisza“.

Tažko je i vypočítať, nie to ešte zhodnotiť rozsah jeho pedagogickej činnosti, desiatky významných organizátorských funkcií a škálu osobných kvalít, ktorými by sa aspoň čiastočne načrtli kontúry nezaslúžene zabúdanej a neoceňovanej postavy našich nedávnych dejín.

Čím všetkých Martin Čulen bol, čím sa stavia do centra slovenských snažení v porevolučných rokoch minulého storočia?

Bol riaditeľom bansko-bystrického gymnázia, zakladateľom a riaditeľom katolíckeho patronátneho gymnázia v Kláštore pod Znievom, zakladajúcim členom Matice slovenskej, Spolku sv. Vojtecha, Živeny a Kníhtlačiarkeho úč. spolku v Turčianskom Svätom Martine, čiže tridsať rokov bol medzi vedúcimi osobnosťami slovenského národného pohybu.

Literárny historik Jaroslav Vlček ho nazval „druhým Ludovítom Štúrom“, pretože je naozaj ťažké nájsť v slovenskej histórii osobnosť, ktorá by celým životom a vplyvom na študujúcu mládež bola bližšia Štúrovi ako Martin Čulen.

* * *

Martin Čulen pochádzal zo západného Slovenska, z Brodského, kde sa narodil 31. mája 1823. Študoval na gymnáziách v Skalici a Bratislave, teológiu v Ostrihome a na viedenskom Pázmáneu. V poslednom roku štúdií ho vo Viedni zastihli revolučné

udalosti. Po márných pokusoch dostať sa domov na západné Slovensko odišiel do Prahy, kde bol svedkom pohybu českého študentstva. Po vysviacke za kňaza 13. decembra 1848 odišiel ako kaplán do Veľkých Levár. Čulenovým ideálom však nebola fara. Po troch rokoch nastúpil na gymnázium v Banskej Bystrici ako dočasný profesor matematiky. Ešte v roku 1851 s vyznamenaním zložil na viedenskej univerzite profesorské skúšky a stal sa riadnym profesorom matematiky a fyziky.

V Banskej Bystrici stál na čele snažení dať gymnáziu slovenský charakter. Po niekoľkoročnom účinkovaní v Bratislave a v Szatmári na zákrok biskupa Štefana Moyzesa v roku 1862 sa vrátil znova do Banskej Bystrice a stal sa prvým slovenským riaditeľom gymnázia v tomto meste. Tu prvý raz počuli slovenskí študenti z úst riaditeľa úprimné slová o národe a o ľuďoch, o úlohe inteligencie, o zrazenosti inteligencie s ľudom, s dedinou.

V rokoch 1867 — 1868 bol riaditeľom gymnázia v Levoči. Už tu pripravoval organizačnú štruktúru budúceho slovenského gymnázia v Kláštore pod Znievom. V septembri 1869 po deväťmesačnej zbierke medzi slovenským ľudom sa prvýkrát otvorili brány znievskeho slovenského gymnázia a jeho prvým riaditeľom sa stal Martin Čulen. Bol to veľký skutok kultúrny, ale i sociálny. V slovenskej histórii z čias poroby nenachádzame viac príkladov na podporovanie chudobných študentov v takých rozmeroch ako tu. Čulenov päťstozlatový plat, to boli peniaze slovenských študentov. Mnohých študentov vydržoval na štúdiách úplne, mnohým poskytoval stravu, ubytovanie, vychovával ich v škole i mimo školy. Jedným z týchto študentov bol i neskorší úspešný dramatik Ferko Urbánek.

Ako sme už spomenuli, Martin Čulen vynikol predovšetkým ako pedagóg a organizátor školstva. Zostavil „Počtovedu, čiže aritmetiku“ pre nižšie reálne gymnázium. Na základe najmodernejších tendencií vypracoval a v Pešťbudinských vedomostiach (r. 1869, príloha č. 60) uverejnil „Nákras učebného návrhu a rozvrhu predmetov pre samostatné kresť. kat. reálne gymn. v Kláštore pod Znievom na 1869—1870-ty rok“. Bol to na svoju dobu veľmi originálny učebný plán, v ktorom zdôraznil potrebu spájať vyučovací proces s praktickými životnými potrebami. V gymnáziu v Kláštore pod Znievom sa napríklad vyučoval aj tesnopis, veľká pozornosť sa venovala telesnej výchove a na vysokej odbornej úrovni bolo vyučovanie cudzích rečí, najmä latinčiny a nemčiny. Slovenčina a maďarčina bola v ústave samozrejmosťou.

Čulen sa pokúsil aj o priamu politickú činnosť. V roku 1872 kandidoval v poslaneckých voľbách za svätotrojanský okres. Jeho národný a sociálny program mu zabezpečil sympatie slovenského ľudu, ktorý si pred voľbami spieval:

„Pieseň naša veselo znej
Čulenovi na slávu.

Verný Slovák, vstúp pod jeho zástavu!“

Situácia však nebola priaznivá pre slovenských kandidátov a Čulen nezískal potrebný počet hlasov.

Pod Čulenovým vedením nastal mimoriadny rozkvet znievskeho gymnázia. V roku 1872 si vydobylo tzv. „právo verejnosti“, čím sa stalo rovnoprávnym

so všetkými školami v Uhorsku. Pre veľký nával žiakov stará budova nestačila a Znievčania začali vlastnými prostriedkami stavať novú školu. Tento rozmach slovenského národného povedomia popudzoval predstaviteľov vládnucej aristokracie. Útoky proti Matici slovenskej a trom slovenským gymnáziám začali silnieť. Vedúcou osobnosťou protislovenského ťaženia bol podžupan Zvolenskej stolice Béla Grünwald. Slovenské gymnáziá označil za „peleše, v ktorých sa systematicky pestuje uhorskému štátu nebezpečný duch“. Na jeho popud mnohé stolice a mestá sa postavili za zrušenie slovenských gymnázií. Iba Trenčianska stolica a niektoré mestá, medzi nimi i Pukanec, odmietli zapojiť sa do tohto protinárodného ťaženia.

Započalo sa prísne vyšetrovanie pomerov na znievskom gymnáziu. Nijaký vážny dôvod na jeho zrušenie sa však nenašiel. Hoci vládny zmocnenec, opät Barton, konštatoval, že v škole panuje slovenský duch, priznal, že učiteľia „o Maďaroch vyslovujú sa slušne“. Nakoniec po novom vyšetrovaní, ktoré za tri dni „bleskove“ vykonal dr. Ján Klammár (odrodilec, ktorého meno iba v zdrobneline označovalo jeho charakter), roku 1874 bolo gymnáziu zatvorené. Ako dôvod sa uviedlo, že stará budova nevyhovuje a nová je vlhká.

Bola to najväčšia tragédia v Čulenovom živote. Práca niekoľkých rokov, národné i všeľudské ideály, všetko bolo zničené.

V tom istom roku bol Martin Čulen ako vedúci matičnej delegácie na oslavách založenia chorvátskej univerzity v Záhrebe. Pozdravil slávnostné zhromaždenie v mene trojmiliónového utláčaného slovenského národa. Druhý rečník za Slovákov, Franko Víťazoslav Sasinek, sa obrátil na Chorvátoch dnes už historickou vetou, citátom z Písma: „Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostrae extinguuntur“ (Dajte nám z vášho oleja, lebo naše lampy vyhasínajú). Symbolizoval tým odumieranie a vyhasínanie slovenského národného života.

V uhorskom parlamente chorvátsky poslanec Trifunovac interpeloval vo veci slovenských gymnázií a zatvorenej Matice. Minister Koloman Tisza na interpeláciu spupne odpovedal: „Niet slovenského národa!“

Za takejto situácie Čulen nebol ochotný prijať profesorské alebo riaditeľské miesto na niektorom maďarskom gymnáziu, preto požiadal o faru. Do Čaky prišiel s povestou zúrivého pansláva. On, rozhladený znalec maďarskej literatúry a uhorských dejín, len pre svoje nekompromisné národné povedomie dostal placet „maďarožrúta“. Svojím bezúhonným životom a dôsledným plnením pastoračných povinností si však čoskoro získal sympatie a našiel v dobrom pomere i s okolitými maďarskými kňazmi. Ale veľké priateľstvo neudržiaval s nikým. Čulen v Čake, to už nebol Čulen zo Znieva. V slovenskom ostrove, obkolesený maďarským etnikom, sa venoval každodennej kňazskej práci, viedol boj proti alkoholizmu, snažil sa o hmotné i duchovné pozdvihnutie svojich farníkov. Aj na čakanskej samote ho navštevovali jeho bývalí žiaci, ďalej ich podporoval a tešil sa z ich úspechov.

V roku 1893 začal chorľavieť, a preto dostal na výpomoc mladého slovenského kaplána Františka Nováka.

Po päťdňovom smrteľnom zápase 23. januára 1894 sedemdesiatročný Martin Čulen zomrel. Slovensko zažialilo. Národné noviny i Katolícke noviny priniesli zvláštne smútočné oznámenia o jeho smrti. Zlomyselní odporcovia z radov maďarského kňazstva si ani na Čulenovom pohrebe neodpustili ironické narážky na jeho pôvod a národné presvedčenie. A dekan Rózsa dal za Čulenove, testamentom na pomník určené peniaze, objednať na hrob kríž s maďarským nápisom.

* * *

Znievske slovenské gymnázium otvorili roku 1919, ale nový náhrobný kameň a pamätná tabuľa pre jeho zakladateľa nie je v Čake dodnes.

Je smutnou hrou osudu, že bojovník za slovenskú školu a organizátor slovenského kultúrneho života už vyše sedem desaťročí odpočíva pod ná-

hrobným pomníkom, na ktorom maďarský text oznamuje návštevníkovi cintorína, že nevďačnosť ľudu, ktorému venoval celý svoj život, nepozná hraníc.

L I T E R A T Ů R A :

1. Konštantín Čulen: Roky slovenských nádejí a sklamaní (1848—1875), Trnava 1932.
2. Konštantín Čulen: Novinár a pedagóg, životopisné črty zo života Jána Mallého a Martina Čulena (Sborník Literárnovedeckého odboru Spolku sv. Vojtecha, Trnava 1933).
3. Juraj Čečetka: Zo slovenskej pedagogiky, Turčiansky Svätý Martin 1940.
4. Miloš Štilla: Vznik a história znievskeho gymnázia (Vlastivedný časopis, roč. XII, 1963, č. 1).

(Levice, marec 1967)

VIETE, ŽE...

— v Bátovciach je pochovaný slovenský osvietený spisovateľ Samuel Čerňanský (1759—1809), evanjelický farár v Pukanci a Bátovciach, ktorý z nemčiny preložil a komentárom doplnil knihu Pamätné príhody hrabäte Beňovského?

* * *

— z Bohuníc pochádzajú klasicizujúci básnici, spolupracovníci Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika, bratia Michal Godra (1801—1874), autor rukopisnej zbierky latinsko-slovenských básní Opera Poetica a Samuel Godra (1806—1873), autor Múzy Dcery, povesti Zlatovič a zbierky bájak a epigramov?

* * *

— z Pukanca pochádza radikálny štúrovec Pavol Všudyslav Ollík (1819—1890), vedúci člen tajného spolku Vzájomnosť, ktorý od roku 1837 do roku 1840 — do Štúrovho návratu zo štúdií v Halle — organizoval, usmerňoval nielen národnú výchovu študujúcej mládeže, ale aj vidieckych vlastencov,

pripravujúc sa premyslene a sústavne na verejnú politickú vystúpenie?

* * *

—od roku 1911 do roku 1915 pôsobil v Bátovciach ako okresný lekár MUDr. Albert Škarvan (1869—1926), známy slovenský tolstojovec, prvý prekladateľ románu L. N. Tolstého Vzkriesenie a autor knihy Zápisky vojenského lekára, ktorého Ladislav Novomeský v Dave roku 1936 označil za prvého slovenského antimilitaristu a o ktorom spisovateľ Peter Zván napísal román Rojko?

* * *

— roku 1914 na levickom učiteľskom ústave maturoval Jozef Ciger Hronský, dlhoročný správca a tajomník Matice slovenskej, autor známych románov Chlieb, Jozef Mak, Pisár Gráč a historickej povesti Najstarší hudec z Pukanca, v ktorej podal veľmi plastický obraz bojov s Turkami na území Hontianskej župy?

MATERIÁLY

STRUČNÝ PREHLAD PÍ SOMNOSTÍ MESTA LEVÍC

MICHAL KORENTSY — KAROL SÁNDOR

Písomnosti mesta Levíc, uložené v Okresnom archíve v Leviciach, ktoré nesú na sebe znaky značných strát, delia sa na tri samostatné fondy:

1. Magistrát mesta Levíc 1703—1922 (MML)
2. Obecný úrad mesta Levíc 1923—1938 (ObÜML)
3. Župné mesto Levice 1939—1944 (ŽML)

Písomnosti boli uložené na Mestskom národnom výbore v Leviciach až do roku 1953, resp. 1963, kedy ich postupne začali odovzdávať na trvalú archívnu úschovu do Okresného archívu v Leviciach.

Usporiadanie a inventarizácia sa vykonala v rokoch 1963—1966. Cieľom spracovania inventárov zo všetkých troch fondov (1) i tohto krátkeho prehľadu je: oboznámiť záujemcov z radov vedeckých, odborných i politických pracovníkov s obsahovým bohatstvom písomností mesta Levíc, poskytnúť kronikárom obcí na okolí Levíc cenné pramene zo života v minulosti. (2)

MAGISTRÁT MESTA LEVÍC 1703—1922

Usporiadanie fondu značne sťažovalo to, že písomnosti boli v úplnom rozsype, bez pevnej štruktúry a bez pomôcok, ktoré by poskytovali obraz o pôvodnom úložnom systéme. Po príslušnom prieskume a po štúdiu právnych noriem bol zvolený pre usporiadanie tento systém:

- I. Knihy
- II. Spisový materiál
- III. Oddelenia mestskej správy
- IV. Miscellanea

Knihy sa usporiadali do dvoch skupín. Do skupiny kníh správnych boli zaradené všetky série zápisničných kníh, mimo zápisnic oddelení mestskej správy.

Jednotlivé série sú:

- Zápisnice magistrátu mesta 1733—1922, 45 kníh
- Zápisnice mestskej rady 1825—1915, 21 kníh
- Zápisnice mestských komisií (3) 1899—1907, 2 knihy
- Zápisnice desiatok 1852—1913, 4 knihy
- Zápisnice občianskych sporov 1844—1862, 2 knihy

Z kníh správnych obsahovo najcennejšie sú zápisnice magistrátu mesta Levíc, ktoré sa takmer úplne zachovali od roku 1733. Je pozoruhodné, že sa stratili práve ročníky 1919—1921, ktoré by mohli demonštrovať pôsobenie Maďarskej červenej armády a direktória v Leviciach, ako aj vývoj života po príchode československého vojska do Levíc a vznik ČSR.

Zápisničné knihy mestskej rady, ktoré sú značne medzerovité, dopĺňujú údaje len rámcovo udané v jednaniach magistrátu.

Zápisničné knihy desiatok (II., V., VII. a VIII.)

dávajú možnosť štúdia činnosti týchto pomocných orgánov mesta, poskytujú informácie o výbere poplatkov, o údržbe protipožiarneho náradia a o voľbách funkcionárov desiatok. (4)

Zápisničné knihy občianskych sporov hodia sa na štúdium majetkových a spoločenských pomerov v meste.

Druhú skupinu kníh tvoria knihy evidenčné, vzniklé z činnosti magistrátu, vyjmúc kníh oddelení mestskej správy.

Jednotlivé série sú:

- Kniha obežníkov 1786—1873, 11 kníh
- Kniha predaja a kúpy 1764, 6 kníh
- Sčítanie ľudu 1880, 1 kniha
- Zoznamy voličov 1880—1883, 4 knihy
- Knihy vandrovníkov 1824—1840 (1852), 4 knihy
- Kniha o nákupe a predaji soli 1852, 1 kniha
- Kniha poplatkov na nákup požiarneho náradia 1817—1841, 1 kniha
- Denník krčiem 1819—1824, 1 kniha
- Evidencia obecných svedectiev 1858—1872, 1 kniha.

Knihy evidenčné dávajú možnosť štúdia príkazov slúžneho levického slúžnovského okresu ako aj župy Tekovskej, hospodárskych pomerov obyvateľstva, vývoja a života remesiel.

Prevládajúcim jazykom oboch skupín kníh je maďarčina. Do konca XVIII. storočia je hodne záznamov v latinčine. Od roku 1919 sú písané dvojjazyčne, teda slovensky a maďarsky.

Ďalšia časť fondu tvorí spisový materiál usporiadaný vo dvoch skupinách.

Prvú skupinu tvoria série registratúrnych pomôcok, a to:

- Prezidiálne protokoly 1912—1917, 2 knihy
- Elenchy 1711—1836, 3 knihy
- Administratívne protokoly 1853—1922, 109 kníh
- Administratívne indexy 1883—1922, 35 kníh
- Registratúrne pomôcky, usporiadané v sériách chronologicky, môžu poslúžiť na štúdium administratívnej formy magistrátu. Taktiež môžu tieto pomôcky sčasti doplniť medzerovitost spisového materiálu.

Do druhej skupiny boli usporiadané spisy, a to takto:

- Prezidiálne — dôverné 1912—1917, 1 kartón
- Prezidiálne 1899—1922, 5 kartónov
- Kontrakty — zmluvy, pôvodná registratúra 1711—1785, 3 kartóny
- Procesy, pôvodná registratúra 1729—1785, 11 kartónov
- Administratívne spisy 1703—1922, 90 kartónov.

Na rozdiel od kníh, pri administratívnych spisoch sú značné straty a medzerovitost najmä v tridsia-

tych rokoch devätnásteho storočia, ako aj od roku 1868 až do roku 1911. Písomnosti direktória z roku 1919 taktiež chýbajú, nakoľko boli v roku 1920 odovzdané býv. Župnému úradu v Zlatých Moravciach.

Stratu administratívnych spisov i napriek ústnym údajom súčasníkov, nie je možné pripisovať v plnej miere na vrub vojnových udalostí, ale treba ich pripísať dôsledkom neodborného zaobchádzania so spisovým materiálom magistrátu.

Prevládajúcou rečou skupiny je maďarčina, v XVIII. storočí sa vyskytuje hodne latinských spisov. Nemecky písaných je málo. Z roku 1805 je zachovaný jeden spis v ruštine. Slovensky písaných spisov ako v XVIII. tak aj XIX. storočí je málo. Aj od roku 1919 najmä koncepty sú naďalej písané v reči maďarskej.

Spisy je možné sčasti využiť k štúdiu dejín KSČ, rozličných politických organizácií, pôsobenia maďarskej červenej armády, direktória, ako aj vývoja života po príchode československého vojska do Levíc a vzniku ČSR. Ďalej ich možno v plnej miere využiť k štúdiu života obyvateľstva poddanského mesta, pomeru mestskej správy a obyvateľstva k panstvu, spôsob volieb zastupiteľstva a hospodárskych pomerov obyvateľstva. Taktiež hodne materiálu pojednáva o vývoji školstva, cechov a remesiel. Materiál môže poslúžiť aj pre štúdium otázok vinohradníctva, právnych otázok a jazykových pomerov. Dost' bohatý materiál sa zachoval k situácii v rokoch 1848 a 1849, v spojitosti s bitkou pri Tekovských Lužanoch, medzi ktorými je aj osobný list generála Klapku, tak aj v súvislosti s pobytom ruských vojsk. Kronikárom okolitých obcí môžu poslúžiť údaje o obecných funkcionároch, majetkových pomeroch občanov, odtlačky pečatí a pod. Z XVIII. storočia sú údaje z obcí Bajka, Bátorovce, Brhlovce, Čajkov, Dolná Seč, Dolný Pál, Drženice, Hontianska Vrbica, Horša, Hronské Kľačany, Hronské Kosihy, Júr nad Hronom, Kalinčiakovo, Kalná nad Hronom, Kozárovce, Krškany, Kukučínovo, Lok, Máláš, Mochovce, Mýtno Ludany, Nová Dedina, Nový Tekov, Podlužany, Rybník nad Hronom, Starý Tekov, Šárovce, Tekovský Hrádok, Veľké Kozmálovce, Veľký Ďur, Vozokany nad Hronom a Vyšné nad Hronom. V XIX. storočí pribúdajú údaje z ďalších obcí, a to: Bory, Čajakovo, Čankov, Devičany, Gondovo, Hokovce, Horná Seč, Horný Pál, Hulvinky, Iňa, Malé Kozmálovce, Malý Kiar, Marušová, Mikula, Pečenice, Pukanec, Sikenica, Šahy, Tehla, Tekovské Lužany, Timače, Turá, Zbrojníky, Želiezovce a Žemliare.

Tretiu časť fondu tvoria materiály oddelení mestskej správy, a to:

Sirotská stolica

V zozname mestských úradníkov od roku 1843 sa stretávame po prvýkrát s čestnou funkciou sirotského tútora (árvák gyámnoka). Podľa zápisničnej knihy sirotskej komisie z roku 1854—56, kde je uvedené, že je to tretia kniha, usudzujeme, že predmetná komisia vznikla v roku 1848. (5) Z činnosti sirotskej stolice vzniklý a zachovaný materiál bol usporiadaný okrem sirotských pokladničných kníh, ktoré boli obhospodávané mestskou pokladňou, taktô:

Knihy správne

Zápisnice sirotskej stolice 1854—1911, 26 kníh

Knihy evidenčné

Zoznamy sirôt a nezaopatrených 1872—1903, 3 knihy

Evidencie tútorov a neploletých 1869—1903, 2 knihy.

Registratúrne pomôcky

Administratívne protokoly 1878—1916, 27 kníh

Materiál je značne medzerovitý, hodí sa k štúdiu otázok hospodárskych ako aj sociálnych.

Policajný kapitanát

Starostlivosť o bezpečnosť mesta prislúchala hadnaďovi a neskoršie richtárovi. Výkonným policajným orgánom mesta sa stával strážmajster (patril do skupiny mestských sluhov). Mal na starosti predovšetkým mestskú väznicu, nočných strážnikov, mestských hajdúchov a po stránke bezpečnosti spolupracoval s desiatkármi najmä počas jarmokov, ako aj pri stavaní mimoriadnych stráží v meste. Po vzniku funkcie policajného kapitána v roku 1848 strážmajster a ostatný personál dostáva sa pod právomoc kapitána. Policajný kapitanát ako samostatný úrad vzniká až v roku 1873. Má vlastnú pečať a registratúru. Roku 1922 pri zániku magistrátu zanikol aj kapitanát.

Zachované písomnosti kapitanátu sa usporiadali takto:

Knihy evidenčné

Súpisy brancov 1872—1890, 1 kniha
Odvodné protokoly 1880—1890, 11 kníh

Registratúrne pomôcky

Administratívne protokoly 1900—1922, 25 kníh
Administratívne indexy 1900—1922, 19 kníh

Spisy

Prezidiálne 1920—1922, 2 kartóny
Administratívne 1870—1895, 1 kartón.

Po stránke obsahovej najcennejšími sú prezidiálne spisy, ktoré možno využiť okrem štúdia dejín KSČ i k štúdiu činnosti rôznych politických strán. Administratívne spisy i napriek tomu, že sú takmer bezcenné, zachovali sa pre štúdium štruktúry kapitanátu.

Učtáreň, pokladnica a daňový úrad mesta

Toto oddelenie vzniká v pravom slova zmysle až v roku 1873, preto pri usporiadaní účtovného materiálu sa rozlišovali manipulačné obdobia.

Od roku 1725 príjmy mesta, ako aj kráľovskú daň podľa zachovaných dokladov obhospodárovali mestskí preceptorí. Pokiaľ išlo o spravovanie mestských krčiem a jatiek, túto úlohu vykonávali viničný richtár a jatkový richtár. Ročné zúčtovania oboch richtárov tvorili súbor mestských účtov. Takmer po celé obdobie existovali nezrovnalosti a sprenevery najmä zo strany hadnaďov, ktorí si ponechávali právo vyberania rôznych príjmov a ktoré často zabudli vyúčtovať. Postupom času nastáva rozdelenie funkcie preceptora — pokladníka mesta, a to na pokladníka, ktorý mal na starosti hospodárenie mesta a na pokladníka, ktorý mal na starosti vy-

beranie daní a základiny. Zachovaný materiál obdobia 1727—1873 bol usporiadaný takto:

Knihy evidenčné

Pokladničné denníky 1820—1865, 7 kníh
Súpis daňovníkov 1803—1848, 23 kníh
Knihy mýta 1819—1865, 23 kníh
Štátna pôžička 1854, 1 kniha
Sirotské základiny 1851—1858, 1 kniha
Pozemkové knihy 1856, 5 kníh

Účtovný materiál

Záverečné účty 1768—1871
Revízne zprávy 1769—1805
Hospodárenie s vínom 1755—1843
Daňové príjmy 1727—1872
Inventáre mesta 1840—1867
Rozpočty mesta 1856—1867, celkom 32 kartónov

Toto je umelé usporiadanie z materiálu odovzdaného do OA v úplnom rozsype. Umele usporiadaný účtovný materiál bol definitívne uložený spoločne v chronologickom poradi.

Ako knihy, tak aj účtovný materiál je bohatým prameňom k štúdiu hospodárskych pomerov v meste. Taktiež poskytuje materiál pre štúdium pestovania hrozna. Knihy mýta poskytujú spolu s účtovným materiálom cenné údaje o jarmokoch a trhoch, ako aj o produktoch dovážaných z okolitých obcí.

Druhé manipulačné obdobie (1873—1922) je v súlade s organizačným poriadkom mesta, novelizovaným v roku 1910. Keďže oddelenia mali samostatné pododdelenia, aj pri usporiadaní materiálu sa bral na toto zreteľ a vzniklo delenie:

Učtáreň a pokladnica 1873—1922
Daňový úrad mesta Levíc 1873—1922

Na čele oboch pododdelení stál notár, člen mestského zastupiteľstva, ktorý súčasne bol aj zástupcom hlavného notára.

Materiál učtárne a pokladnice bol usporiadaný takto:

Knihy správne

Odpisy zápisníc magistrátu a komisí 1907—1913,
8 fasciklov

Knihy evidenčné

Hlavné pokladničné denníky 1893—1922, 20 kníh
Knihy mestských základín 1893—1922, 18 kníh
Knihy depozitov 1910—1922, 12 kníh
Denníky poručníckej pokladnice 1911—1916,
5 kníh
Likvidačný denník 1909—1922, 1 kniha
Knihy týkajúce sa regulácie potokov Podlužianky a Sikenice 1907—1912, 2 knihy.

Registratúrne pomôcky

Administratívne protokoly 1892—1922, 11 kníh
Administratívny index 1904—1907, 1 kniha

Spisy 1884—1899, 2 kartóny

Účtovný materiál 1873—1922, 14 kartónov
Materiál daňového úradu mesta bol usporiadaný takto:

Knihy

Knihy priamej dane — daňové hlavné knihy,
1872—1900, 56 kníh
— indexy 1901—1921,
7 kníh

Knihy daňovej prirážky župnej a obecnej 1879—1914, 31 kníh

Registratúrne pomôcky

Administratívne protokoly 1894—1922, 15 kníh
Administratívne indexy 1903—1922, 7 kníh.

Materiály oboch pododdelení sú bohatým prameňom k štúdiu hospodárskych pomerov mesta. Spisový materiál poskytuje údaje o stavbe železničnej trate Levice — Čata, učňovskej školy, cenné sú mzdové listy obdobia direktória, resp. z roku 1919.

Prevládajúcou rečou materiálov všetkých troch oddelení je maďarčina. V XVIII. storočí a začiatkom XIX. storočia je výskyt latinčiny. Sloveniká sú ojedinelé. Od roku 1919 je dvojazyčnosť (slov. a maď.). V účtovných knihách vyskytuje sa v jednom prípade pomocný záznam hebrejský (15 strán).

V štvrtej časti fondu manipulovaný materiál ne bolo možné zaradiť ani do jednej z predošlých skupín. Podľa povahy materiálu delí sa na štyri skupiny:

Testamenty
Missilles
Pozostalosti a zbierky
Vária

Testamenty boli usporiadané podľa zachovaných registratúrnych pomôcok z rokov 1749 až 1877. Materiál pozostáva z dvoch kníh a písomností uložených v štyroch kartónoch.

Testamenty poskytujú obraz o hospodárskych pomeroch obyvateľstva Levíc. Medzi testamentami je zachovaný najstarší spis písaný slovensky z roku 1749.

Do skupiny missilles bola včlenená korešpondencia funkcionárov a obyvateľov mesta, z rokov 1749—1848 v rozsahu troch kartónov.

Písomnosti vzniklé z úradnej činnosti pojednávajú o majetkových záležitostiach, o levických muzikantoch, o rôznych žiadostiach funkcionárov, o škole, o Grékoch, o jarmokoch, o cestách a moste v Kalnej nad Hronom. Ďalej poskytujú údaje o funkcionároch obcí a panstiev. V jednom liste sa hovorí o údajnom predaji detí v Bytči.

Skupinu pozostalosti a zbierky v rozsahu 18 kartónov tvoria písomnosti, ktoré boli dané do depozitu magistrátu, alebo z iných príčin boli uložené do archívu mesta, resp. múzea.

Vária tvoria písomnosti, ktoré neobsahujú žiadny registratúrny ani dátumový údaj. Tieto písomnosti v počte 47, informujú o cenách, o ubytovaní vojsk a o majetkových záležitostiach obyvateľstva.

OBCENÝ ÚRAD MESTA LEVIC 1923—1938

Obecný úrad mesta Levíc svojou činnosťou nadväzoval na Magistrát mesta Levíc, ktorý zanikol dňom 31. decembra 1922. (6)

Obecný úrad sa delil na administratívne, policajné, účtovnícke a hospodárske, pokladničné a technické oddelenie. Toto delenie mestskej správy sa v spisovom materiáli prejavilo iba sčasti. Takmer úplne sa zachovali ako samostatné celky iba písomnosti administratívneho oddelenia a oddelenia účtovníckeho a pokladničného. Písomnosti ostatných

oddelení boli vmanipulované do administratívneho oddelenia.

Pri usporiadaní písomností bol zvolený podobný systém, ako u Magistrátu mesta Levíc.

Prvú skupinu tvoria knihy, ktoré sa delia takto:

Správne

Zápisnice obecného zastupiteľstva 13 kníh

Indexy k zápisniciam 2 knihy

Zápisnice obecnej rady a komisií 6 kníh

Evidenčné

Evidencia exekúcií 7 kníh

Evidencia cudzích pohľadávok 1 kniha

Evidencia svedectiev chudoby 3 knihy

Evidencia kúpno predajných zmlúv 1 kniha

Evidencia poistencov mesta 1 kniha.

Knihy správne sú vzácnymi prameňmi k dejinám mesta, lebo zastupiteľstvo i komisie prerokovávali všetky otázky mesta, týkajúce sa výstavby, spoločensko-kultúrnych udalostí atď. Evidenčné knihy sú vhodné k štúdiu sociálnych, hospodárskych i majetkoprávných otázok.

Druhú skupinu tvorí spisový materiál, ktorý sa člení nasledovne:

Registratúrne pomôcky

Administratívne protokoly, 83 kníh

Index k protokolom, 30 kníh

Policajný protokol a index, 2 knihy

Priestupkový index, 1 kniha

Index sirotskej stolice, 1 kniha

Administratívne spisy, 59 kartónov

Administratívne protokoly sú dobrými pomôckami pri vyhľadávaní spisov. Spisový materiál Obecného úradu možno využiť na štúdium dejín KSČ, národnostných, náboženských a hospodárskych otázok, verejnej správy a administratívy, ďalej poskytuje údaje o výstavbe mesta a o spolковой činnosti atď. O obsahovom bohatstve fondu sa môžu presvedčiť záujemci vo vecnom, mennom i miestnom registri inventára k spisovému materiálu Obecného úradu, uloženého v Okresnom archíve.

V tretej skupine je usporiadaný archívny materiál účtovného a pokladničného oddelenia:

Účtovné knihy

Knihy mestského hospodárenia, 16 kníh

Knihy mestských základín, 15 kníh

Knihy mestských depozitov, 11 kníh

Knihy daňové, 8 kníh

Pomocné knihy

Protokoly učitárne, 7 kníh

Index k protokolom, 12 kníh

Spisy, 2 kartóny

Knihy a spisy účtovného a pokladničného oddelenia dávajú obraz o hospodárskych, majetkových a sociálnych pomeroch mesta i obyvateľstva.

Rokovacou rečou mestského zastupiteľstva bola slovenčina a maďarčina. Dvojazyčne sa vyhotovovali všetky zápisnice, uznesenia a výmery, ako aj celá administratívna agenda.

MAGISTRÁT ŽUPNÉHO MESTA LEVÍC 1939—1944

Po obsadení Levíc maďarskou armádou 10. novembra 1938, bola zrušená mestská samospráva. Verejnoprávnu moc malo v rukách vojenskej veli-

teľstvo, ktoré menovalo 19. novembra 1938 za starostu Edmunda Kleina a jeho dvoch zástupcov.

9. marca 1939 bola zrušená vojenská správa a mesto vo verejnoprávnom živote sa osamostatnilo. Vzniklo tridsaťšesť členné mestské zastupiteľstvo. Dňom 15. VII. 1939 Levice sa stali župným mestom na čele s mešťanostom. Vznikol Magistrát župného mesta Levíc.

Prechodné obdobie od zrušenia Obecného úradu do vzniku Magistrátu župného mesta Levíc sa výrazne neprejavilo v spisovom materiáli, preto pri usporiadaní archíválií sme sa rozhodli zvoliť za hraničný bod medzi fondami kalendárny rok. Bolo to potrebné hlavne z praktických dôvodov, lebo napr. úradné knihy (zápisnice, protokoly atď.) automaticky sa používali aj po zrušení Obecného úradu. To znamená, že nebolo možné vyčleniť archívny materiál vzniklý od 10. novembra 1938 do 15. júla 1939, ale bol vmanipulovaný do fondu Obecného úradu mesta Levíc, resp. Magistrátu župného mesta Levíc.

Pri usporiadaní fondu Magistrátu župného mesta Levíc neboli väčšie ťažkosti, lebo sa materiál zachoval pomerne v dobrom stave. Systém triedenia je totožný s usporiadaním materiálu Obecného úradu.

Knihy

Zápisnice mestského zastupiteľstva, 6 kníh

(Chýba zápisničná kniha z roku 1944)

Administratívne protokoly, 18 kníh

Administratívny index, 12 kníh

Mimoriadny význam majú zápisnice mestského zastupiteľstva, lebo podávajú výstižný obraz o udalostiach z doby po obsadení mesta maďarskou armádou i o udalostiach a živote vo vojnových rokoch.

Administratívne spisy sú uložené v 64 kartónoch. Možno z nich študovať politické, sociálne, kultúrne otázky, spolkový život mesta atď.

K štúdiu hospodárskej a sociálnej situácie vojnových rokov poslúžia účtovné knihy:

Knihy mestského hospodárenia, 6 kníh

Knihy mestských základín, 2 knihy

Knihy základiny chudoby, 2 knihy

Knihy základiny núdzovej práce, 1 kniha

Kmeňová kniha mestských zamestnancov, 1 kniha

Likvidačná kniha platov mestských zamestnancov, 5 kníh

Daňové knihy, 5 kníh

Protokoly a index učitárne, 9 kníh.

* * *

Levice 20. decembra 1944 boli oslobodené Sovietskou armádou. Zaniká samospráva mesta, vytvorená okupačnými orgánmi v roku 1939 a je nahradená národným výborom. Písomnosti vzniklé z činnosti národného výboru, poťažne Mestskej správnej komisie, ktoré poskytujú cenné pramene o vývoji života v oslobodenom meste, sa nachádzajú na Mestskom národnom výbore v Leviciach. Sprístupnenie tohto materiálu pre bádateľskú činnosť sa uskutoční v nasledujúcich desaťročiach po jeho odovzdaní na trvalú archívnu úschovu, kedy sa odborné spracuje a vyhotovia sa z neho archívne pomôcky.

POZNÁMKY:

1. Michal Korentsý: Magistrát mesta Levíc 1703—1922 — Inventár
Jozef Melicher - Karol Sándor: Obecný úrad mesta Levíc 1923—1938 — Inventár
Jozef Melicher - Karol Sándor: Župné mesto Levice 1939—1944 — Inventár
2. O podmienkach a možnostiach štúdia v Okresnom archíve v Leviciach viď článok: Čo môže poskytnúť archív obecným kronikárom? (Vlastivedný zpravodaj Levického okresu č. 2, str. 29)
3. Finančná komisia, finančno-stavebná komisia, finanč-

- no-školská komisia, finančno-právna komisia, stavebná komisia, komisia pre stavbu vojenských kasární, dopravná komisia, školská komisia, komisia pre verejné osvetlenie, komisia pre stavbu gymnázia, komisia pre stavbu mestského hotela Lev, komisia pre stavbu učiteľského ústavu.
4. Michal Korentsý: Vývoj organizácie mestskej správy v Leviciach, (Vlastivedný zpravodaj Levického okresu č. 2, str. 14—19)
5. Léva Árva Bizottmányi Ülési Jegyzőkönyv 1854-ik évben III-dik Jegyzőkönyv.
6. c. d., bod 4, str. 19.

OBUV PRE DOMOBRANECKÉ PRÁPORY

PETER TESÁK

V tomto roku si spomíname na 120. výročie revolúcie v Uhorsku. Revolúcia roku 1848—49 mala intenzívny ohlas aj na okolí Levíc. V levickom hradnom kaštieli sídlil štáb generála Görgeyho a na starotekovskej fare bolo veliteľstvo poľských revolučných gárd generála Wysockého. 19. apríla 1849 sa pri Tekovských Lužanoch odohrala veľká bitka, riadená štábom z Levíc, v ktorej honvédska (domobranecká) garda porazila cisárske vojská. Dva dni pred krvavým stretnutím veliaci generál Klapka žiadal od mestského magistrátu v Leviciach

Ministerstvo vojny.

Predstavenstvu mesta Levíc!

7. mája 1849.

Pre najnovšie sa vyzbrojúcich dvanásť praporev potrebujeme 12.000 párov dobre vypracovaných a zo silnej kože zhotovených bagančí s pevnými podrážkami. Žiadame ich v čo najkratšom čase, nanajvýš do troch týždňov vyhotoviť a nás bezodkladne o tom upovedomiť. Hneď ako dostanete tento príkaz, venujte všetko svoje vlastenecké úsilie na to, aby tamojší majstri v určenom termíne a čo v najväčšom počte prišli k tejto práci pre našu armádu.

Na zabezpečenie väčšieho výsledku tohto príkazu, za baganče z dobrého materiálu a svedomite vyhotovené, zvyšujem cenu za jeden pár z doterajších

zabezpečím stavbu mosta cez Hron pri Dolnej Seči na prepravu vojsk. V nasledujúcom mesiaci ten istý generál žiadal od mesta, aby do troch týždňov zabezpečilo dodávku 12.000 párov bagančí pre honvédske jednotky. Táto mimoriadne náročná požiadavka svedčí o rozvinutom obuvníctve a čižmárstve v Leviciach. Uverejňujeme preklad z maďarského originálu tohto spisu, ktorý je uložený v Okresnom archíve v Leviciach vo fonde Magistrát mesta Levíc, ročník 1849. O realizovaní tejto objednávky niet údajov.

troch forintov a dvanásť grajciarov na tri forinty a dvadsať grajciarov a prísne prikazujem predstavenstvu, aby sa práce ihneď započali a aby mi ihneď oznámili, na koľko párov bagančí môžem určite počítať. Za prisľúbený počet bude predstavenstvo zodpovedné a ja sa postarám, aby potrebné peniaze pre majstrov boli zabezpečené zo štátnej pokladnice.

Vyhotovené baganče treba odovzdať tamojšiemu práporu a potvrdenie o prevzatí poslať na ministerstvo vojny.

Zástupca ministra vojny:

generál KLAPKA

NÁŠ REGION V NOVÝCH PUBLIKÁCIÁCH

Stredoslovenské vydavateľstvo v Banskej Bystrici vydalo roku 1965 publikáciu **Andreja Golemu Oslobodzovanie južného a stredného Slovenska vojskami II. ukrajinského frontu**. Jej používateľov treba upozorniť, že údaje v nej musia brať s veľkými výhradami. Hovorí sa tu napr. o „tuhých pouličných bojoch v Leviciach“, čo vôbec nie je pravda, o moste v Starom Tekove, kde okrem provizórneho pontónového mosta vybudovaného Sovietskou armádou nijaký most od tureckých čias nebol a o nemeckom protiútoky pri Želiezovciach, ktorý v skutočnosti bol pri Ipeľskom Sokolci 22. decembra 1944. Najviac chýb je v údajoch o oslobodení jednotlivých obcí. Dátumy príchodu sovietskych vojakov do jednotlivých obcí odporujú nielen skutočnosti, ale aj akejkolvek logike. Len v levickej tabuľke možno napočítať okolo tridsať očividných chýb. Ťažko posúdiť údaje v iných okresoch, ale ak je aj v ostatných častiach knižky skoncentrované také množstvo chýb a povrchnosti ako v časti o Levickom okrese, potom táto publikácia môže u čitateľskej verejnosti narobiť viac škody ako osou.

Jozef Jablonický vo svojej publikácii **Slovensko na prelome** — Zápas o víťazstvo národnej a demokratickej revolúcie na Slovensku (vydalo Vydavateľstvo politickej literatúry v Bratislave roku 1965) v kapitole Československé štátne orgány preberajúc moc a verejnú správu na južnom Slovensku na str. 375—377 a na str. 390—393 osvetľuje niektoré zvláštnosti politického vývoja na území Levického okresu začiatkom roku 1945. Jeho pohľad na udalosti je čiastočne skreslený jednostrannou orientáciou na archívne pramene a nedostatočným využitím spomienok súčasníkov, ako bol napr. kapitán Anton Tomeček, vedúci Československej vojenskej a politickej správy v Leviciach v prvých týždňoch roku 1945 a jeho spolupracovníci.

V Novinárskom zborníku, ročník X. 1965, číslo 1, str. 78—82 je príspevok **Františka Chorváta** **O vzniku novín Pohronie**. Autor prináša nové údaje o jednom z prvých časopisov na oslobodenom území Slovenska roku 1945. Celkom neobjektívne však zveličuje agitačnú funkciu novín a zanedbáva ich sektárske tendencie, ktoré dezorientovali slovenských čitateľov rovnako ako i maďarských. Noviny,

mimochodom, v čase, keď už v Leviciach existovala Československá vojenská a politická správa i národný výbor, vo svojom 1. čísle, ktoré vyšlo dňa 21. januára 1945, teda celý mesiac po oslobodení Levíc, neuverejnili ani jedno slovo o Československej republike, ale priniesli zmienku o tzv. „sovietskej Európe“.

V historickej ročenke Západoslovenského kraja Slavín 1965 uverejňuje **Jozef Melicher** štúdiu **Levickej oblasti na úsvite slobody** (str. 219—228). Štúdiá prináša nové údaje o politickej a vojenskej situácii na oslobodenom území Slovenska v tzv. predkošickom období, okolo ktorého je doteraz hodne nejasností. Uvádza na jednej strane živelné prejavy slovenského cítenia po šesťročnej maďarskej okupácii a na druhej strane prejavy politickej dezorientovanosti časti maďarského obyvateľstva. Škoda, že v príspevku je mimoriadne veľké množstvo tlačových chýb.

Slovenská archívna správa v Bratislave vydala roku 1966 pozoruhodnú publikáciu **Antona Špiesza a Jozefa Watzku Poddaní v Tekove v 18. storočí** — Historicko-štatistická monografia. Našich regionálnych historikov zaujmú predovšetkým údaje o počte, pohyboch a majetkových pomeroch obyvateľstva, o kvalite čajkovského a rybnického vína, o rozvoji remesiel v Leviciach, o cechoch, o mlynároch na Hrone, o trhoch, jarmokoch a podomových obchodníkoch, o hospodárskom zničení poddaných v Ondrejovciach, Svodove, Málaši a inde, ako aj o právach a povinnostiach poddaných na sklonku feudálneho spoločenského poriadku.

V 1. čísle XV. ročníka (1967) časopisu Slovenský národopis na str. 79—106 uverejňuje **Viera Valentová** štúdiu **Tradičné formy nábytku v Tekove a ich dožívanie v súčasnosti**. Už názov príspevku je nevýstižný, pretože predmetom skúmania nie je celá bývalá Tekovská župa, ale iba jedenásť obcí na sever od Levíc, tzv. čilejkárska oblasť. Nedostatočne diferencuje aj medzi týmito obcami, pretože určitý jav zistený v niektorej obci nemusí byť typický pre celú oblasť, ba ani pre samotnú obec. Nepresné je aj chronologické členenie niektorých javov, nedôslednosť v nárečovom označovaní jednotlivých častí nábytku, čo znižuje úroveň celej práce.

ZPRÁVY

STAV PÍSANIA OBECNÝCH KRONÍK V LEVICKOM OKRESE

Z poverenia odboru školstva a kultúry, previedli pracovníci Tekovského múzea previerku písania obecných kroník v Levickom okrese. Stav k 30. augustu 1967 je nasledovný:

Z celkového počtu 102 obcí v okrese, kroniku nepíšu v 29 obciach, a v ďalších 10 vedú kroniku veľmi povrchno.

Zákon v ktorom sa píše, že na každej obci sú povinní založiť kroniku, vyšiel už v roku 1956, no doteraz sú obce v ktorých dokonca nemajú ani knihu na kroniku.

Naproti tomu treba vyzdvihnúť tie obce, v ktorých si predsedovia MNV vedeli zabezpečiť písanie kroniky a poctivo sa starajú o ich riadne vedenie.

V minulosti sa práca kronikárov veľmi podceňovala, boli viacmenej odkázaní sami na seba. Nedoceňoval sa význam písania kroník. Súčasní kronikári vo svojich zápisoch majú zachytávať obraz obce na všetkých úsekoch jej života, teda hlavne hospodársky, politický a kultúrny život. V obecných kronikách sa ako v historickom prameni, pí-

somnými záznammi a inými dokladmi zachytáva obraz života a vývoja našich obcí na ich ceste k socializmu.

Práca kronikára bola aj je nesmierne záslužná, verejne prospešná a pre budúcich historikov nepostrádateľná. Mali by ju vykonávať dobrovoľní pracovníci s láskou a obetavosťou. Kronikár dneška má jasný cieľ. Nie je už osamoteným tlmočníkom vlastných myšlienok a obrazov svojej doby, ktoré cítil a preto ich vpísal do svojej kroniky, ale tlmočníkom kolektívneho cítenia svojich spoluobčanov v novom socialistickom prostredí.

Terajší stav písania obecných kroník v našom okrese, nie je ešte vyhovujúci. Bolo by žiadúce, aby sa k plneniu tejto úlohy postavili všade s plnou vážnosťou a zodpovednosťou kronikári i funkcionári NV. Tam, kde doteraz ani nezaložili kroniku, by bola potrebná, okrem organizátorských schopností predstaviteľov obce, aj iniciatíva tých, ktorí majú predpoklady a možnosti ujať sa písania histórie a zaznamenávania súčasného života obce.

Stanislav Izold

NEZABUDNIME NA JUBILEUM!

V Starom Tekove okrem známeho dramatika Janka Palárika pôsobil ako rímsko-katolícky kaplán a správca fary aj František Richard Osvald (1845-1926), význačný národný buditeľ a organizátor skupiny literárnych pracovníkov, tzv. Osvaldovej literárnej družiny.

Do Starého Tekova prišiel roku 1869 a zotrval tu do roku 1871. Blížiac sa sté výročie jeho pobytu v našom okrese nás zaväzuje objektívne zhodnotiť všestrannú kultúrno-osvetovú činnosť tohto zabúdaného rodáka z Banskej Hodruše.

Osvald si získal veľké zásluhy ako neúnavný iniciátor kultúrneho života, skvelý organizátor, redaktor Literárnych listov, ľudovýchovný pracovník a mecén chudobných slovenských študentov. Začal bol aj správcom Spolku sv. Vojtecha, predsedom

Matice slovenskej a po vzniku Československej republiky senátorom národného zhromaždenia.

V celom svojom živote sa prejavoval ako národne uvedomelý a nábožensky tolerantný kultúrny pracovník. Veľmi ho znepokojovali maďarizačné tendencie vysokého kléru a ostro proti nim vystupoval. Mimoriadnu pozornosť venoval organizovaniu záchrany starých slovenských literárnych pamiatok, najmä vedeckému vyexcerpovaniu Bernolákovej doby.

O jeho literárnej činnosti sa s veľkým uznaním vyslovovali aj martinské Národné noviny a anti-konfesionálny časopis Hlas.

Priateľské zväzky ho viazali predovšetkým k Andrejovi Kmeťovi, Pavlovi Blahovi, Svetozárovi Hurbanovi Vajanskému a Jozefovi Škultétymu.

Jozef Melicher